

A. Saareste

RÕNGU SELTS
KIRJASTUS
RAAMATUKOGU.
nr. 831.

~~4-34~~

Eesti, eestlased ja Eesti keel

Äratrükk **F. Wiedemanni** sõnastiku kolmanda trüki sissejuhatuses

Eesti, die Esten und die estnische Sprache

Separatdruck der Einleitung der dritten Auflage des
Wörterbuchs von **F. Wiedemann**

inv. nr. ~~534.159~~
Liigi nr. 4-14
Rõngu valla avalik
raamatukogu.

Eesti kaardiga
Mit einer Karte Eestis

~~6780~~

ARHIIVKOGU 2.

Tartu Riikliku Oulkooll
Raamatukogu
35677

L 1602963x

B-1278

Eesti, eestlased ja Eesti keel.

1. Eesti¹.

Eesti Vabariik ehk Eesti ehk Eestimaa (muiste rahva enda poolt kutsutud Meie maa), saksak. die Estnische Republik ehk Republik Eesti, prants. k. Esthonie, ingl. k. Estonia, soomek. Viro, aseneb Balti mere, Soome lahe ja Peipsi järve vahelisel mannermaalal ning selle lähemal saartel (vrd. kaarti!). Tema alla kuuluvad endise Vene riigi osadest 1. Eestimaa kubermang, 2. põhjapoolne osa Liivimaa kubermangust ühes saartega, 3. kitsa maaribana end. Peterburi kubermangust Narva jõe idapoolne kallas (Narva ja Jamburi-Jaama linnade vahel), 4. endisest Pihkva kubermangust osa Pihkva maakonda Petseri linnaga. Maa- ja vetepinna suurus on 47.498,184 rklm., riigi mannermaa- ja merepiiri pikkus 4.035,89 klm. Seega on Eesti Vabariik oma pinna poolest suurem kui näit. Taanimaa, Hollandi, Belgia ja Schveits. Administratiivselt jaguneb terve maa 11 maakonda: 1. Virumaa ühes Narva jõetärguse maaribaga, Rakvere (7.663 el.)² ja Narva (27.022 el.) linnadega, 2. Järvamaa, Paide linna (2.976 el.) ja Tapa aleviga, 3. Harjumaa, Tallinna (venelastel muiste Kolyvań; 128.245 el.³) ja Paldiski (1.053 el.) linnadega ja Prangli, Aigna, Naissaare, Suure ja Väikse Pakri ning t. saartega, 4. Läänemaa, Haapsalu (4.251 el.)

¹ Vrd. M. Martna, L'Estonia, Roma 1919; G. Sarva, Viro ja virolaiset, Helsingi 1919; Emil Vesterinen, Eesti, Helsingi 1922; „Tietosanakirja's“ olev artikkel „Virolaiset“ j. m.

² Andmed rahvaarvu kohta on — kus vastupidist märkust ei esine — 1922 a. detsembri lõpul toime pandud rahvalugemise eelkõikuvõttest ammutatud.

³ 31. jaan. 1923 aadressilaua teade.

Eesti, die Esten und die estnische Sprache.

1. Eesti¹.

Die Estnische Republik, estn. *Eesti Vabariik* oder *Eesti* oder *Eestimaa* (einst vom Volke selbst *Meie maa* 'Unser Land' genannt), franz. Esthonie, engl. Estonia, finn. Viro, befindet sich an der Ostsee, auf dem zwischen dem finnischen Meerbusen und dem Peipussee gelegenen Teile des Festlands und den benachbarten Inseln (s. die Karte!). Dazu gehören von den Bestandteilen des früheren russischen Reiches: 1. das Gouvernement Estland, 2. der nördliche Teil vom Gouvernement Livland mit den hierzu gehörigen Inseln, 3. ein schmaler Streifen des früheren Petersburger Gouvernements am östlichen Ufer der Narova (zwischen den Städten Narva und Jamburg oder *Jaama*), 4. ein Teil des zum einst. Pleskauschen Gouvernement gehörigen Pleskauschen Kreises mitsamt der Stadt Petschur. Das Territorium beträgt 47.498,184 qkm., die Länge der Festlands- und Meeresgrenze 4035,89 Km. Damit übertrifft die estnische Republik an territorialer Ausdehnung solche Reiche wie Dänemark, Holland, Belgien und die Schweiz. In administrativer Beziehung zerfällt das ganze Gebiet in 11 Kreise: 1. Wierland, estn. *Virumaa*, nebst dem hinter dem Narovastrome befindlichen Landstreifen, mit den Städten *Rakvere* (Wesenberg, 7.663 Ew.)² und *Narva* (27.022 Ew.), 2. Jerwen, estn. *Järvamaa*,

¹ Vgl. M. Martna, L'Estonia, Roma 1919; G. Sarva, Viro ja virolaiset, Helsingi 1919; Emil Vesterinen, Eesti, Helsingi 1922; der Artikel *Virolaiset* im „Tietosanakirja“ usw.

² Die statistischen Angaben beruhen, wo nicht anders bemerkt, auf den vorläufigen Resultaten der letzten Volkszählung (Dezember 1922).

linnaga, ühes Hiiumaa, Hiiu-Rootsi ehk Vormsi, Kassari, Osmussaare j. t. saartega, 5. Saaremaa maakond, mille alla kuulub Saaremaa, Muhusaar, Abruka, Ruhnu j. t. saared, Kuresaare (4.038 el.) linnaga, 6. Pärnumaa, Pärnu (18.521 el.) linnaga ja Kihnu j. t. saartega, 7. Viljandimaa, Viljandi (9.405 el.) linnaga, 8. Tartumaa, Tartu (50.055 el.) linnaga ja Piirissaare saarega, 9. Valgamaa, Valga (10.853 el.) linnaga, 10. Võrumaa, Võru (5.075 el.) linnaga ja 11. Petserimaa ehk Setumaa, Petseri (2.011 el.) linna ja Irboska aleviga. Iga maakond jaguneb valdadesse. Kirikliselt jaguneb maa 106 kihelkonda, mille piirid sagedasti looduslikud (sood, rabad, metsad) ja mis suuremalt osalt näikse muistseid jaotusüksusi (erihõimude asumisalasid?) jätkavat.

Terve Eestimaa kujundab tasandiku, mida vähemad ehk suuremad soo- ja rabad paiguti lõhestavad (eriti suured sood ja rabad Ida-Virumaal [Alutagusel], Viljandimaal ning Pärnumaal). Kõrgem ja kõnkalisem on Eesti kagupoolne osa (kõrgem koht Munamägi, 324 meetr.). Eesti põhjapoolne rand, Soome lahe kallas, on järsk, kõrge (paiguti 50 m.), läänepoolne rand aga lauge. Suuremad järved on Peipsi ja selle lõunapoolne jätk Pihkva järv ja Võrtsjärv (Virtsjärv). Tähtsamad jõed: Narva jõgi 6 m. kõrguse, õige jõurikka (60.000 hob. jõul.)

mit der Stadt Paide (Weissenstein, 2.976 Ew.) und dem Flecken Tapa (Taps), 3. Harrien, estn. *Harjumaa*, mit den Städten Tallinna (Reval, Revel, russisch vorzeiten Kolyvân, 128.245 Ew.¹⁾ und Paldiski (Baltiski, Baltischport, 1.053 Ew.), sowie den Inseln Wrangelsholm (estn. *Prangli*), Wulf (estn. *Aigna*), Nargen, Nargö (estn. *Naissaare*), Gross- u. Klein-Rogö (estn. *Suure* ja *Väikse Pakri saared*) usw., 4. die Wiek, estn. *Läänemaa*, mit der Stadt Haapsalu (Hapsal, 4.251 Ew.) und den Inseln Dagden od. Dagö (estn. *Hiiumaa*), Worms (estn. *Hiiu-Rootsi* od. *Vormsi*), Kassari, Odinsholm (estn. *Osmussaare*) u. a., 5. der Öselsche Kreis, wozu gehören die Inseln Ösel (estn. *Saaremaa*), Mohn (estn. *Muhu saar*), Abro (estn. *Abruka*), Runö (estn. *Ruhnu*) u. a., und die Stadt Kuresaare (Arensburg, 4.038 Ew.), 6. der Pernausche Kreis, estn. *Pärnumaa*, mit der Stadt Pärnu (Pernau, 18.521 Ew.) und der Insel Kühnö, estn. *Kihnu*, u. a., 7. der Felliner Kreis, estn. *Viljandimaa*, mit der Stadt Viljandi (Fellin, 9.405 Ew.), 8. der Kreis Dorpat, estn. *Tartumaa*, mit der Stadt Tartu (Dorpat, 50.055 Ew.) und der Insel Porka, estn. *Piirissaare*, 9. der Kreis Walk, estn. *Valgamaa*, mit der Stadt Valga (Walk, 10.853 Ew.), 10. der Kreis Werro, estn. *Võrumaa*, mit der Stadt Võru (Werro, 5.075 Ew.) und 11. der Kreis Petschur, estn. *Petserimaa* oder Setukesien, estn. *Setumaa*, mit der Stadt Petschur (2.011 Ew.) und dem Flecken Isborsk, estn. *Irboska*. Jeder Kreis oder Distrikt zerfällt in Gemeinden, estn. *vallad*. In kirchlicher Hinsicht ist das Land in 106 Kirchspiele, estn. *kihelkonnad*, eingeteilt, deren Grenzen oft natürliche sind (Sümpfe, Moräste, Wälder) und die grösstenteils einstige Einteilungseinheiten (die Wohnorte verschiedener Stämme des Volkes?) fortzusetzen scheinen.

Das ganze Estland bildet eine Ebene, die hie und da von grösseren oder kleineren Sumpf- und Morastgebieten unterbrochen wird (am grössten sind die letzteren in Ost-Wierland [Allentaken, estn. *Alutaguse*], im Felliner u. im Pernauschen Kreise). Am höchsten und hügeligsten ist der südöstliche Teil Estlands (höchster Gipfel *Munamägi*, 324 Meter). Die Nordküste Estlands am finnischen Meerbusen ist steil und hoch (bis zu 50 Mt.), die Westküste dagegen

¹⁾ Am 31. Jan. 1923.

kosega, Emajõgi, Pärnu jõgi, Kasari jõgi. — Maa tähtsamad saadused ja tooted on rukis, kaer, oder, nisu, õige väärtuslik lina, suurel määral kartulid, piiritus, metsasaadused, piimasaadused, kari, õlikivi (mille õliandvuse % üks suuremaid), vosvoriit, kips, tsement. Ka nahvtat näikse leiduvat paiguti (Hiiumaal), mille eksploateerimiseks alles katseid tehakse.

Üldine elanikkude arv oli a. 1922 lõpul korraldatud rahvalugemise järgi 1.110.538 hinge (523.981 meest ja 586.557 naist), rahva tihedus seega 45.502,605 rklm. maapinna peal umbes 24,6 hinge 1 rklm. kohta. Rahvuste järgi oli 1897a. rahvalugemise põhjal ümmarguselt 90,5% eestlased, 3,5% sakslased, 4,0% venelased, 0,65% rootslased, 0,4% juudid, ülejäänud osa muud rahvad. Praegune rahvuslik koosseis näib olevat ligikaudu sama (umbes 65.000 venelast, 19.000 sakslast, 7.000 lätlast, 6.500 rootsl. ja 5.000 juuti). Sakslased asuvad peaaesjalikult linnades; venelased eriti suuremais linnades (Tallinn, Tartu) ning Venemaa piiri äärseis osades Narva jõetagusel maaribal ja Narva linnas, Peipsi järve kallastel, Petseri maakonnas ja Petseri linnas; rootslaste asukohad on peaaesjalikult saared (Naissaar, Pakri saared, Ösmussaar, Vormsi, Ruhnu), kuid ka mannermaa loodeosas (Noarootsi poolsaar, ning rand viimast kuni Paldiskini). Linnades oli elanikkude arv 1922 a. lõpul kokku 266.475 hinge (24,4%), millest 83,1% eestlased, 5,6% sakslased, 6,3% venelased, 5% muud rahvad. — Maa päriselanikka, eestlasi, elab ka väljaspool Eesti piirisid, suuremal arvul (üle 200.000 h.) Venemaal (eriti Peterburis, Peterburi ja Pihkva kubermangudes, Krimmis, Kaukasias jne.), vähemal arvul ka Latvias, Põhja-Amerikas j. m.

fällt sanft ab. Die grössten Seen sind der Peipussee (*Peipsi järv*) nebst dessen südlicher Fortsetzung, dem Pleskauer See (*Pihkva järv*), und der *Virtsjärvi* oder *Vörtsjärvi*. Als bedeutendste Flüsse sind zu verzeichnen die Narova mit einem 6 Meter hohen, 60.000 Pferdekräfte starken Wasserfalle, der Embach (estn. *Emajõgi* = Mutterfluss), der Pernauer Fluss und der Fluss *Kasari*. — Die wichtigsten Produkte des Landes sind Roggen, Gerste, Weizen, Hafer, die sehr wertvolle Flachsproduktion, in reichlichem Masse Kartoffeln, Spiritus, Forst- u. Milchprodukte; wichtig sind die Viehzucht, der Ölschiefer, estn. *õlikivi* (dessen Ölgehalt einer der höchsten überhaupt ist), die Phosphorit-, Gyps- und Zementfabrikation. Auch Naphtha findet sich stellenweise (auf Dagö), jedoch werden zu dessen Ausnutzung vorerst nur blosser Versuche gemacht.

Die allgemeine Bevölkerungszahl betrug nach der Volkszählung im Jahre 1922 1.110.538 Ew. (davon 523.981 M. und 586.557 W.), ca. 24,6 Bewohner auf 1 qkm. In nationaler Hinsicht entfielen nach der Volkszählung im Jahre 1897 rund 90,5% auf die Esten, 3,5% auf die Deutschen, 4,0% auf die Russen, 0,65% auf die Schweden, 0,4% auf die Juden, der Rest auf andere Völkerschaften. Der jetzige nationale Bestand scheint im grossen ganzen der gleiche zu sein (ungef. 65.000 Russen, 19.000 Deutsche, 7.000 Letten, 6.500 Schweden u. 5.000 Juden). Die Deutschen bewohnen hauptsächlich die Städte; die Russen insbesondere die grösseren Städte (Reval, Dorpat) sowie den an Russland grenzenden Streifen östlich von der Narova und die Stadt Narva, ferner die Ufer des Peipussees, den Kreis Petschur und die gleichnamige Stadt; die schwedischen Ansiedelungen befinden sich hauptsächlich auf den Inseln (Nargö, Rogö, Odinsholm, Worms, Runö), aber auch im nordwestlichen Teile des Festlandsgebiets (auf der Halbinsel Nuckö, estn. *Noarootsi*, und an der Küste von der letzteren bis Baltischport). In den Städten belief sich die Einwohnerschaft Ende Dez. 1922 auf 266.475 Mann (24,4%), darunter 83,1% Esten, 5,6% Deutsche, 6,3% Russen, 5% an sonstigen Völkerschaften. — Die eigentliche Bevölkerung des Landes, die Esten, wohnt zum Teil auch ausserhalb der estnischen Grenzen, so in grösserer Anzahl (über 200.000 Mann) in Russland (besonders in Petersburg, den Gouvernements Petersburg und Pleskau, in der Krim, im Kaukasus usf.),

Usundi järgi on 90% Eesti Vabariigi elanikkudest luteri ja 10% apostlikku (kreeka-katoliku) usku.

2. Eestlased, nende laad, algupära ja ajalugu.

Keeleliselt kui ka tõuliselt jagunevad eestlased kahte hõimu: põhjaeestlased (pikemad ja heledaverelisemad) ja lõuna-eestlased (lühemad ja sagedasti pisut tõmmumad). Üleüldse on eestlased kasvu poolest keskkorgest pikemad, eriti pikad on randade ja saarte elanikud, heleda ihuvärviga (60% heledajuukselised, muud tõmmujuukselised, kuna süsimust juus täiesti puudub). Silmad hallid ehk sini- või rohekashallid, harvemini pruunid. Kehaehitus on eriliselt tugev ja arenenud (tuntud sportlased Lossmann, Klumberg, Tammer; maadlejad Lurich, Aberg¹, Jago). Pealuu indeks on 79. Nägu on harilikult lühike, laiavõitu, otsaesine kõrge, lõug tõmp ja nurgeline, silmakoopad suured. — Loomu poolest on eestlased tõsised, pisut flegmaatilised, sagedasti ka koleerilised, teravalt individualistlike kalduvustega, iseseisvust armastavad, praktilise mõtteviisiga, töös ja ettevõtetes visad ja püsivad, sagedasti kangekaelsed ja jonnakad. Tööd armastab eestlane kirglikult. Tähelepanemiseväärne on ka õppimise ja enesearendamise himu. Oma kommetes on Eesti talupoeg lihtne, kokkuhoidlik, kaine. Armastus isamaa vastu on õige tugev, kuigi seda väliselt harva avaldatakse.

Eesti talupoeg on peaaesjalikult põlluharija ja karjakasvataja. Käsitöö on maal vähe arenenud. Randlased ja saarlased elavad kalastusest ja meresõidust. Tööstus on koondatud peaaesjalikult linnadesse ja alevitesse: suured vaguni, laeva, keemia, paberi ja riidekudumise vabrikud Tallinnas, kuulsad kudumisevabrikud Narvas, Kärklas ja Sindis, paberi, piirituse, tsemendi j. m. tehased mujal.

¹ Et perekonnanimede panijad omal ajal (XIX a. esimese veerandi lõpul) saksasoost mõisnikud olid, on praegu ligi poolel eestlastel saksakeelsed nimed.

in geringerer Anzahl dagegen auch in Lettland, in Nordamerika usw.

Was die Konfession anbelangt, so sind 90% von der Einwohnerschaft Lutheraner u. 10% apostolisch (griechisch-katholisch).

2. Die Esten, ihre Eigenart, ihr Ursprung und ihre Geschichte.

Sprachlich und anthropologisch zerfallen die Esten in zwei Gruppen: die Nord-esten (höher und blonder) und die Süd-esten (von kürzerem Wuchse und häufig etwas brünetter). Im allgemeinen sind die Esten von einem das Mittelmaass etwas überragenden Wuchse, besonders an der Küste und auf den Inseln, von heller Hautfarbe (60% blond, sonst brünett, wobei kohlschwarzes Haupthaar überhaupt nicht vorkommt). Die Augen sind grau oder blaugrau, zuweilen auch grünlichgrau, seltener braun. Der Körper ist ausserordentlich kräftig und entwickelt (vgl. die bekannten Sportsmänner Lossmann, Klumberg, Tammer, die Athleten Lurich, Aberg¹, Jago). Der Schädelindex beträgt 79. Das Gesicht ist gewöhnlich kurz, recht breit, die Stirn hoch, das Kinn stumpf und eckig, die Augenhöhlen gross. — Der Charakter des Esten ist ernst, etwas phlegmatisch, oft auch cholisch, mit scharf individualistischen Tendenzen, zur Selbständigkeit neigend, von praktischer Denkart, zäh und ausdauernd in der Arbeit und in Unternehmungen, oft trotzig und eigenwillig. Die Arbeit wird leidenschaftlich geliebt. Bemerkenswert ist der Drang zum Lernen und zur Selbstentwicklung. Seinen Sitten nach ist der estnische Bauer schlicht, sparsam, nüchtern. Der Patriotismus ist sehr ausgesprochen, obwohl nur selten sich äusserlich kundgebend.

Der estnische Bauer beschäftigt sich hauptsächlich mit Landbau und Viehzucht. Handwerker gibt es auf dem Lande wenig. Die Küstenbewohner und Insulaner leben vom Fischfang und von der Seefahrt. Die Industrie konzentriert sich im wesentlichen in den Städten und Flecken: grosse Eisenbahnwagenfabriken, Werften, Chemikalien, Papier- und Webfabriken in Reval, weitbekannte Tuchfabriken in *Narva*, *Kärkla* und *Sindi*,

¹ Da die Familiennamen den estnischen Bauern seinerzeit (am Ende des 1. Viertels des XIX. Jh.) von deutschen Gutsbesitzern gegeben wurden, so trägt heutzutage beinahe die Hälfte aller Esten deutsche Familiennamen.

Kõige enam muistsel, primitiivsel elujärjel on püsinud Setumaa (kagupoolisel piiril) ja saared (eriti Kihnu ja Muhu). Siin kantakse veel omapärast rahvariit, esinevad veel mitmed igivanad kombid ja uskumised.

Keeleliselt ja võimalikult ka tõuliselt kuuluvad eestlased Soome-Ugri rahvaste hulka, nimelt selle läänepoolse haru külge, keda läänemere-soomlasteks (die Westfinnen) kutsutakse. Käs Soome-Ugri (ja laiema, ühes samojediga, Uurali) keeled on ligemad Altai või Indo-Euroopa keeltele, pole seni otsustatud. Kindel igatahes on, et läänemere-soomlased, eriti aga eestlased, antropoloogiliselt n. n. põhja raassi (Homo europaeus) kuuluvad. Oma lähemaist hõimlastest, soomlastest, karjalastest, vepslastest, vadjalastest ja liivlastest, eraldusid eestlased kõige hiljemini V aastas. p. Kr. Praegustesse elukohtadesse asumine on arvatavasti sündinud Kr. sündimise ja VII aastas. vahepaigus p. Kr. Juba enne seda olid aga eestlastel alanud, nagu ka muil läänsoomlastel, õige lähised kokkupuutumised Indo-Euroopa rahvastega, kõige pealt (viimastel aastasadadel enne Kr.) Balti, siis (Kr. s. aegu) Germani (gootlased, skandinaavlased) ja viimaks (alates umb. VI aastas. peale Kr.) Slaavi rahvastega, mida arvurikkad laensõnad tunnistavad¹: vrd. leedu *dukter-* ja e. *títar*, leedu *perkúnas* ja e. *põrgu*, leedu *túkstantis* ja e. *tuhát*, leedu *szárka* ja e. *harak(as)* jne; gooti *hana* ja e. *kana*, gooti **skauneis* ja e. *kaunis*, gooti *mekeis* ja e. *mõök*, germ. **hrengaz*² ja e. *rõngas*, muin.-skand. *hamr* ja e. *hame* 'särk', muin.-skand. *sæng* ja e. *säng*, gooti *daigs*, muin.-skand. *deigr*, *deig*, m.-üla-s. *teiginna* ja e. *taigen*, *tainas* jne.; algs. **kõděl* ja e. *koonal*, g. *koondla*, algs. *lžica*, vene *ложка* ja e. *lusik(as)*, algs. **verteno*, **vrteno* ja e. *värten*, algs. **õda* (vene *yõdä*) ja e. *und*, g. *unna* jne. Vist üle Narva jõe praegusesse asupaika jõudes leiavad eestlased siit nähtavasti jällegi (põhjapool) Germani ja (lõunapool) Balti hõimud eest ja sulatavad need rahvad endasse. Siin tõusevad nad arvatavasti samale kultuurpinna, mis vikingiaegseid skandinaavlasi iseloomustas. Peagi

sonst an verschiedenen Orten Papier-, Spiritus-, Zement- und sonstige Fabriken.

Am primitivsten und althergebrachten leben die Einwohner von Setukesien (an der südöstlichen Grenze) und den Inseln (insbes. von Kühnõ und Mohn). Hier trägt das Volk noch seine eigentümliche Tracht und haben sich verschiedene uralte Gebräuche und abergläubische Sitten erhalten.

Sprachlich und möglicherweise auch anthropologisch gehören die Esten zu den finnisch-ugrischen Völkerschaften, spez. zu deren westlichem Zweige, den sogenannten Westfinnen. Ob die finnisch-ugrischen (und allgemeiner zugleich mit den Samojeden genommen, die uralischen) Sprachen dem altaischen oder dem indoeuropäischen Sprachstamme näher stehen, ist eine noch unentschiedene Frage. Soviel ist gewiss, dass die Westfinnen, ganz besonders aber die Esten, anthropologisch der nordischen Rasse (Homo europaeus) angehören. Von ihren nächsten Verwandten, den Finnen, Kareliern, Vepsen, Voten und Liven, trennten sich die Esten spätestens im V. Jahrhundert nach Christo. Die Übersiedelung nach ihren gegenwärtigen Wohnorten geschah wahrscheinlich zwischen Christi Geburt und dem VII. Jahrhundert nach Christo. Schon vorher aber waren die Esten wie auch die übrigen Westfinnen mit den indoeuropäischen Völkern in sehr nahe Berührung getreten, insbesondere (in den letzten Jahrhunderten vor Chr. Geb.) mit baltischen, dann (um die Zeit von Chr. Geb.) mit germanischen (den Goten, Skandinaviern) und zuletzt (etwa vom VI. Jahrh. nach Chr.) mit slavischen Völkerschaften, wie zahlreiche Lehnwörter bezeugen¹: vgl. lit. *dukter-* und estn. *títar* 'Tochter', lit. *perkúnas* und estn. *põrgu* 'Hölle', lit. *túkstantis* und estn. *tuhát* 'Tausend', lit. *szárka* und estn. *harak(as)* 'Elster' usw.; got. *hana* und estn. *kana* 'Huhn', got. **skauneis* und estn. *kaunis* 'schön', got. *mēkeis* und estn. *mõök*, germ. **hrengaz*² und estn. *rõngas*, an. *hamr* und südestn. *hame* 'Hemd', an. *sæng* und estn. *säng* 'Bett', got. *daigs*, an. *deigr*, *deig*, ahd. *teiginna* und estn. *taigen*, *tainas* usw.; urslav. *kõděl* und estn. *koonal*, g. *koondla* 'Kunkel', urslav. *lžica*, russ. *ложка* und

¹ Veel varemajal ajal, üle 2.500 a. enne Kr. ja ka hiljem e. Kr., Soome-Ugri rahvaperest veel lahutamata olles, oli eestlastel kokkupuutumisi rahvaga, kes Indo-Euroopa algkeelele õige lähedast keelt kõneles, ja hiljem veel kellegi teise, Indo-Irani rahvaga.

² Setälä, JSFOu 23 1 7.

¹ Noch früher, vor mehr als 2.500 J. vor Chr. u. auch später, hatten die damals von den übrigen finnisch-ugrischen Stämmen noch nicht getrennten Esten Berührungen mit einem Volke, das eine der indoeuropäischen Ursprache sehr nahestehende Sprache redete, und dann später noch mit einem anderen, indo-iranischen Volk.

² Setälä, JSFOu 23 1 7.

omandavad eestlased siin õige märgatava tähtsuse nii sõjalistel kui ka kaubanduslistel kokkupuutumistel endi lääne ja ida naabritega. Kuid vaba põli uuel kodumaal ei kesta kaua. XIII ja XIV aastas. jooksul heidetakse eestlased, peale pikka, visa ja verist võitlust, Saksa Mõõgavendade ordu ja Taani valitsuse alla (viimane põhjapoolses Eestis). Terve rahvas muudetakse pärisorjadeks, maa tunnistatakse võõraste rüütlike ja vaimulikkude omanduseks. Algab raske, vabaduseta, sõdade ja sisemiste heitluste poolest rahutu aeg. XVI aastas. teisel poolel langeb orduvalitsus ja maale asuvad uued isandad: lõunasse poolakad, põhjapoolse rootslased, Saaremaale taanlased. A. 1629 sätub terve Eesti Rootsi valitsuse alla, mis kuni a. 1710 kestab. See ajajärk toob rahva raskele saatusele pisutki valgust: valitsuse poolt astutakse sammusid orjastatud talupoegade põlve parandamiseks ning hariduse andmiseks (a. 1632 asutatakse Tartu ülikool ja hiljem esimene rahvakool; Tallinnas ja Tartus avatakse esimesed trükikojad ning trükitakse esimesed eestikeelsed raamatud Eestis). Kahjuks on aga see reformide aeg üürrike, sest Vene valitsuse alla sattumisel antakse aadelile kõik endised eesõigused ja võim tagasi. Orjus raskeneb, feodaalne kord kõveneb, rahvaharimise püüded rauguvad. Alles XVIII a. lõpul tehakse väheseid katseid talurahva käekäigu parandamiseks; a. 1816—19 kuulutatakse talupojad küll isiklikult vabaks, kuid maa jäetakse mõisaomanikkudele. Seega saab talurahvas veel enam oma feodaalisandaist olenevaks. Raske elujärg kutsub esile XIX a. keskel mitmed talupoegade rahutused ja mässud. See sunnib lõpuks valitsust talurahvale luba andma maad päriks osta. Et sellele lugemata takistusi aadeli poolt tehakse, sünnib maaostmine väga aeglaselt ja vähesel määral. Kõigest hoolimata võimaldub sest ajast peale Eesti rahva majanduslik ja hariduslik tõus, mis eriti võimsaks kasvab XIX aastas. 70-ndail ja 80-ndail aastail. Vabadest, maata talupoegadest rändab osa linnadesse; algab niiviisi Eesti linnakodanluse kujunemine. Seni rõhutatud, iseteadvuseta rahva rahvuslik tunne ärkab võimsalt ja kihutab rahvast hariduslikku ja majanduslikku iseseisvust nõutama. Virgub ühistegevus. Aastasaja lõpuks on kirjaoskajate arv 96¹/₂%-ni tõusnud, olgugi et venestuse laine vast tärnanud emakeelist haridust peagi lämmatama kipub. Eriti tõusurikkaks muutub XX a. algus, kus peale talumaade ja mitmete mõisate ka tööstus ja kaubandus, viimati ka linnade omavalitsus

estn. *lusik(as)*, urslav. **verteno*, **vьrteno* und estn. *värten* 'Spindel, Spule am Spinnrad', urslav. **oda* (russ. *ydá*) und estn. *und*, g. *unna* 'eine Art Angel' usw. Über die Narova nach ihren jetzigen Wohnstätten gelangend, finden die Esten hier wiederum augenscheinlich (im Norden) germanische und (im Süden) baltische Stämme vor und lösen diese fremden Elemente in sich auf. Hier erreichen sie aller Wahrscheinlichkeit nach dasselbe Kulturniveau, das den Skandinaviern der Wikingerperiode eigen war. Bald erlangen die Esten hier eine hervorragende Stellung in militärischer und merkantiler Hinsicht, sowohl im Verkehr mit ihren östlichen als auch mit ihren westlichen Nachbarn. Jedoch dauert diese Periode der Freiheit in der neuen Heimat nicht lange. Im Laufe des XIII. u. XIV. Jahrhunderts werden die Esten nach langem, zähem und blutigem Kampfe mit den deutschen Schwertbrüdern und (in Nordostland) mit der dänischen Regierung übermannt und das ganze Volk wird der Leibeigenschaft und dem Joch der fremdländischen Ritter und Geistlichen unterworfen. Es beginnt eine schwere, freiheitslose, durch Krieg und dauernden Zwiespalt charakterisierte unruhige Zeit. In der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts wird die Ordensherrschaft gestürzt und neue Herrscher bemächtigen sich des Landes: die Polen des Südens, die Schweden des Nordens, die Dänen der Insel Ösel. A. 1629 gerät ganz Estland in die Gewalt Schwedens, welcher Zustand bis 1710 andauert. Dieses Zeitalter hellt das dunkle Schicksal des Volks ein wenig auf: die Regierung ergreift Massregeln zur Erleichterung der Lage des in Leibeigenschaft geratenen Bauernstandes und zur Verbreitung einer allgemeineren Volksbildung (im Jahre 1632 wird die Universität zu Dorpat und späterhin die erste Volksschule gegründet; auch die ersten Druckereien werden in Reval und Dorpat gegründet und die ersten estnischen Bücher in Estland gedruckt). Leider währen diese Reformen nur sehr kurze Zeit, denn mit der Unterwerfung unter Russland gewinnt der Adel alle früheren Privilegien und Befugnisse zurück. Die Knechtschaft wird strenger, die Versuche zur Erweiterung der Volksbildung hören auf. Erst am Ende des XVIII. Jahrhunderts versucht man die Lage der Landbewohner zu bessern; 1816—19 werden die Bauern persönlich für frei erklärt, jedoch verbleibt der Grundbesitz der adligen Klasse. Dadurch wird das Bauernvolk noch abhän-

eestlastele võidetakse, mis siis tarvilikuks eelkooliks on tulevasele laiemale isetegevusele. Ometi püsib veel 65% rahvast ilma maata. Ka kohalik maa omavalitsus on endiselt aadeliklassi käes. Revolutsiooni a. 1905 puhkevadki Eestis agraarsed rahutused, mille summutamisele osalt veel raskem surve ja venestusaeg järgneb. Kõik see ei suuda aga takistada rahva arenemise edaspidist kiirenemist eriti ilmasõja aastail. Ja Vene suure revolutsiooni kriitilisemal ajajärgul 24. veebr. 1918. a. kuulutabki autonoomseks tunnustatud Eesti enda täiesti iseseisvaks riigiks. Faktiliselt iseseisvat elu võib aga Eesti siiski alustada alles 11. nov. 1918., peale Saksa okkupatsiooni lõppu. Raskest katsumiseks noorele vabariigile on veel sõda enamlike Venemaaga, mis aga võidurikkale lõpule viiakse (Tartu rahu 2. veebr. 1920). A. 1920. suvel kinnitatakse Asutava Kogu poolt maa põhiseadus, mille järgi Eesti demokraatseks vabariigiks tunnustatakse. Maa seadusandlikuks asutuseks saab parlament (Riigikogu), mille 100 liiget ühetasasel, üldisel, salajasel ja proportsionaalsel valimisviisil 3-ks aastaks valitakse. Riiki valitsema saab rahvaesituse ees vastutav valitsus, mis koos seisab 9-st ministrist ja mille esimees (riigivanem) on ühtlasi ka kõrgema valitsuse hoidja ehk president. Et ka parlamendis, nagu maaski, rahvusliste vähemuste arv väike on (5%), siis on ka riigivalitsus sent ikka puhtrahvuslik püsinud. — Maa pealinnaks on ülihea sadamaga muistne, arhitektõniliselt huvitav Tallinna umb. 125.000 elanikuga (kellest 1 nov. 1922. a. 83,1% eestlased, 6,3% venelased, 5,6% sakslased, 2,2% juudid ja 2,8% muud rahvused). — Eesti riigilipu värvid on pikuti: sinine, must ja valge.

giger von seinen Feudalherren. Die unerträgliche Lage ruft um die Mitte des XIX. Jahrhunderts Bauernunruhen und Aufstände hervor. Die Regierung sieht sich zuguterletzt gezwungen, den Bauern die Erlaubnis zum endgültigen Ankauf von Land zu erteilen. Zahllose Schwierigkeiten von seiten des Adels lassen dieses nur langsam und in geringem Masse geschehen. Trotz alledem wird dadurch ein ökonomischer und geistiger Aufschwung der weiteren Massen ermöglicht, der in den 70-er und 80-er Jahren des XIX. Jahrhunderts besonders merkbar wird. Ein Teil der freien landlosen Bauern wandert in die Städte aus; es bildet sich eine estnische Bürgerklasse. Das bisher unterdrückte nationale Selbstgefühl des Volks erwacht mit aller Gewalt und feuert zu geistiger und wirtschaftlicher Emanzipation an. Kooperativ-Unternehmungen entstehen über Nacht. Zu Ende des Jahrhunderts haben bereits 96^{1/2}% der Bevölkerung das Lesen erlernt, trotzdem die Woge der Russifizierung die kaum im Keime begriffene muttersprachliche Bildung zu ersticken droht. Besonders bemerkenswert ist der Aufschwung am Anfang des XX. Jahrhunderts, nachdem ausser dem Grund und Boden der Bauerngesinde und mancher Güter auch die Industrie und der Handel und endlich auch die Selbstverwaltung der Städte den Esten anheimfällt, wodurch der kommenden umfangreicheren Selbsttätigkeit der Weg bereitet wird. Doch die örtliche Selbstverwaltung verbleibt in den Händen der deutschen Aristokraten. Im Revolutionsjahr 1905 brechen auch in Estland Agrarunruhen aus, deren Unterdrückung eine teilweise noch schwerere Depression und Russifikation zur Folge hat. Jedoch vermag dies die beschleunigte Entwicklung des Volks nicht aufzuhalten, die gerade um die Zeit des Weltkriegs an Kraft und Schwung gewinnt. Und im kritischsten Moment der grossen russischen Revolution, am 24. Febr. 1918, erklärt das als autonom bestätigte Eesti sich endgültig zur unabhängigen Republik. Faktisch hebt für Eesti ein selbständiges Leben erst am 11. Nov. 1918 an, nach Liquidierung der deutschen Okkupation. Schwer wird die junge Republik durch den Krieg mit dem bolschewistischen Russland heimgesucht, der jedoch zum siegreichen Ende führt (durch den Dorpater Frieden vom 2. Februar 1920). Im Sommer 1920 bestätigt die Konstituante das Grundgesetz des Staates, wodurch Eesti zur demokratischen Republik wird. Zum gesetzgebenden Organ des Landes wird das Parlament (*Riigikogu*) erklärt,

dessen 100 Mitglieder vermittelt einer gleichmässigen, geheimen, allgemeinen und proportionellen Wahl auf 3 Jahre gewählt werden. Die Staatsregierung ist vor der Volksvertretung verantwortlich; sie besteht aus neun Ministern, deren Präses (der Staatsälteste) zugleich Inhaber der höchsten Staatsgewalt oder Präsident des Staats ist. Da im Parlament sowie im ganzen Lande die nationalen Minderheiten nur einen geringen Prozentsatz ausmachen (5%), so ist auch die Staatsregierung bisher immer rein national gewesen. — Die Hauptstadt ist das einen vortrefflichen Hafen besitzende, altertümliche, an architektonischen Sehenswürdigkeiten reiche Reval (*Tallinna*), mit einer Gesamtanzahl von circa 125.000 Einwohnern (darunter am 1. Nov. 1922 83,1% Esten, 6,3% Russen, 5,6% Deutsche, 2,2% Juden und 2,8% sonstige Völkerschaften). — Die Farben der estnischen Flagge sind (in Längsstreifen): blau-schwarz-weiss.

3. Haridus ja kulturasutused.

Hariduslik tasapind praegu Eestis on pea sama kõrge kui muiski põhjamais (Skandinaavia, Soome). Väikesed lapsed mahaarvatud, tõuseb kirjaoskajate arv 100 protsendini. Algkooli sundus on üldine. Iseisvuse aegu on hulk alg- ja keskkoolisid juurde asutatud, nii et praegu Eestis (1922. aasta algul) õppeasutusi ning õpilasi järgmiselt on: üldhariduslikka algkoolisid 1.444 (112.357 õpilasega), alamaid kutsekoolisid 31, keskkoolisid (õpetajate seminarid, gümnasiumid, realgümnasiumid, realkoolid, kommerskoolid) 79 (22.937 õpil.), kesk-põllutöö ja tehnika koolisid 3, kunstikoolisid 5, kõrgemaid koolisid (ülikool ja tehnikum) 2. Raamatukogusid oli 1922. a. algul üleüldse 399, neist 16 enam kui 30.000 köitega. Kulturseltsisid ja ühinguid oli samaks ajaks 999, neist 155 haridusseltsi, 181 raamatukoguseltsi, 33 kunsti ja kirjanduse seltsi, 81 laulu ja mängu seltsi, 56 noorsoo ühingat, 39 karskuse seltsi, 454 põllumeeste seltsi. Suuremaist kulturasutustest võiks eraldi nimetada:

Tartu ülikool, eestikeelsena uuesti avatud a. 1919, mille isiklik koosseis 1. dets.

3. Bildung und kulturelle Institute.

Das Bildungsniveau kommt in Estland demjenigen der übrigen nordischen Staaten (Skandinavien, Finnland) fast gleich. Abgesehen von den kleinen Kindern beträgt der Prozentsatz der des Lesens kundigen Personen beinahe 100. Der Elementarschulzwang ist allgemein; während der Selbstständigkeitsperiode ist eine grosse Zahl von Elementar- und Mittelschulen neu hinzugekommen, so dass die Statistik über die gegenwärtigen (d. h. zu Anfang des Jahres 1922 bestehenden) Schulen und die Zahl der Schüler die folgende ist: allgemein bildende Elementarschulen 1.444 (mit 112.357 Schülern), niedere Berufsschulen 31, Mittelschulen (Lehrerseminare, Gymnasien, Realgymnasien, Realschulen, Kommerzschulen) 79 (mit 22.937 Schülern), agronomische und technische Mittelschulen 3, Kunstschulen 5, Hochschulen (eine Universität und ein Technikum) 2. Bibliotheken gab es zu Anfang des Jahres 1922 im ganzen 399, davon 16 mit je über 30.000 Bänden. Kulturelle Vereine und Gesellschaften hatte das Land zur gleichen Zeit 999, darunter 155 Bildungsvereine, 181 Bibliothekvereine, 33 Kunst- und Literaturvereine, 81 Gesang- und Musikvereine, 56 Jugendverbindungen, 39 Nüchternheitsvereine, 454 landwirtschaftliche Vereine. Von grösseren Kulturanstalten mögen hervorgehoben werden:

Die Universität Dorpat, neu eröffnet 1919 (mit estnischer Vortragssprache), deren

1922. oli: 65 professori, 29 dotsenti ja 123 muud õppe- ja abijõudu; 3115 üliõpilast (neist 2507 eestlast, 234 sakslast, 169 vene- last, 135 juuti, 25 lätlast, 15 rootslast jne.) ja 221 vakakuulajat. Ülikool seisab koos järgmistest fakultetidest: usuteaduse, õigus- teaduse, arstiteaduse, filosoofia, matemaatika- loodusteaduse, loomaarstiteaduse ja põllu- majandusteaduse. Filosoofia teaduskonna õppetoolidest võiks nimetada: Eesti keele, Läänemere-Soome keelte, Uurali keelte, klassilise filologia, Romaani filologia, Ger- mani filologia, Englise filologia, Slaavi filo- logia, Indo-Euroopa keeleteaduse, kunsti aja- loo, Eesti ja üldise kirjanduse, Eesti ja võrdleva rahvaluule, Eesti ja põhjamaade muinasteaduse, ületüldise ajaloo, pädagogika ja filosoofia professuurid. Loenguist peetakse rohkem kui pooled Eesti keeles. Ülikooli välja- annetena ilmuvad „Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis“. Ülikooli juures on õige rikkalik raamatukogu ligi 500.000 köi- tega. Ülikooli juures töötavatest seltsidest oleks nimetada: Opetatud Eesti Selts (Die Gelehrte Estnische Gesellschaft). asut. a. 1838, mille ülesanne Eesti ajaloo, muinsuse ja keele uurimine ja selle tulemuste tutvustamine väl- jamaal; teaduslikud väljaanded: aastaraamat „Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“, „Verhandlungen d. Gel. Estn. Ges.“ ja „Kritisch-Bibliografischer Jahres- bericht der estnischen Philologie“, millest ilmunud seni I köide [a. 1918] ja ilmumas II k. [1919]. — Emakeele Selts (asut. a. 1920), mille ülesandeks on „äratada huvi eesti keele tundmise, arendamise ja uurimise vastu, selles mõttes ka kirjandust, rahvaluulet, rahvateadust ja sugukeeli tähele pannes“. Seltsi tegevus avaldub: 1. teadus- likkude ettekannete ja referaatide pidamises seltsi koosolekuil, mida iga semestri jooksul 5—6 peetakse, 2. keeleteadusliku ajakirja „Eesti Keel“ väljaandmises (6 numbrit à 2 trükipoogn. aastas), 3. Aastaraamatu väljaandmises, 4. eestikeele murdesugemete ülemaalses kogumises tulevase murdesõnas- tiku jaoks, kohanimede ja murdetekstide kogumises (fonogrammidenä) ja üleüldse murrete uurimise ergutamises ja toetamises, 5. lähemate sugurahvaste, eriti hävinevate liivlaste, keele ja etnografia ning rahvaluule tundmaõppimises ja uurimises; liivlaste rahvuskultuuriliste ettevõtete äratamises ja toetamises, 6. teaduslikkude ja populaar- teaduslikkude raamatute väljaandmises eesti ja ta sugukeelte alal, 7. võõrapäraste pe- rekonnanimede eestistamisele virgutamises. — Akademiiline Ajaloo Selts (as. 1920 a.) töötab Eesti ajaloo tundmaõppimise ja

Personalbestand am 1. Dez. 1922 der fol- gende war: 65 Professoren, 29 Dozenten und 123 sonstige Lehr- und Hilfskräfte; 3115 Studenten (darunter 2507 Esten, 234 Deutsche, 169 Russen, 135 Juden, 25 Letten, 15 Schweden etc.) und 221 freie Zuhörer. Die Universität besteht aus folgenden Fakul- täten: einer theologischen, juristischen, medi- zinischen, philosophischen, mathematisch- naturwissenschaftlichen, tierärztlichen und agronomischen. Von den Lehrstülern der philo- sophischen Fakultät wären zu nennen: die Professuren für estnische Sprache, für ostsee- finnische Sprachen, uralische Sprachen, klassische Philologie, romanische, germa- nische, englische, slavische Philologie, indo- europäische Sprachwissenschaft, Kunst- geschichte, estnische und allgemeine Litera- tur, estnische u. vergleichende Volkskunde, estnische und nordische Archäologie, allge- meine Geschichte, estnische und nordische Geschichte, Pädagogik und Philosophie. Über die Hälfte der Vorlesungen werden bereits trotz Heranziehung ausländischer wissenschaftlicher Kräfte in estnischer Sprache gehalten. Von der Universität werden heraus- gegeben die „Acta et Commentationes Uni- versitatis Dorpatensis“. Dazu besitzt die- selbe eine reiche Bibliothek von ca. 500.000 Bänden. Die bemerkenswertesten unter den an der Universität wirkenden Vereinen sind: die Gelehrte Estnische Gesell- schaft, gegründet 1838, deren Aufgabe in der Erforschung der estnischen Ge- schichte, Archäologie und Sprache und in der Verbreitung ihrer Kenntnis im Aus- lande besteht; ihre wissenschaftlichen Ver- öffentlichungen sind: die alljährlich erschei- nenden „Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“, die „Verhand- lungen der Gelehrten Estnischen Gesell- schaft“ und der „Kritisch-bibliographische Jahresbericht der estnischen Philologie“, wovon bisher der erste Band erschienen (über das Jahr 1918), während der zweite (über 1919) in der allernächsten Zeit in Druck kommt. — Der Muttersprachen- verein (*Emakeele Selts*, gegründet 1920), der es sich zur Aufgabe gemacht hat, „Interesse zu erwecken für die Kenntnis, Förderung und Erforschung der estnischen Sprache, daneben auch Literatur, Folklore, Ethnographie und Schwestersprachen be- rücksichtigend.“ Die Tätigkeit dieses Ver- eins äussert sich: 1) in wissenschaftlichen Vorträgen und Referaten auf den Ver- sammlungen des Vereins, deren in jedem Semester 5—6 stattfinden, 2) in der Heraus- gabe der sprachwissenschaftlichen Zeitschrift

uurimise heaks; seltsi väljaandel ilmub „Ajalooline Ajakiri“ (4 numbrit à 40 lk. aastas). Selts valmistab praegu ajalooliste asjakirjade teaduslikku väljaannete seeriat „Eesti Ajalooline Arhiiv“, teeb eeltöid Eesti biografilise leksikoni ja Eesti ajaloolise bibliografia jaoks. — Peale nende töötavad veel ülikooli juures mitmed seltsid muudel aladel.

Tähtsa kulturasutusena töötab Tartus veel Eesti Kirjanduse Selts (asut. a. 1907), mille juhtivateks jõududeks on ülikooli õppejõud ja teised ülemaaliselt tuntud haridustegelased. Seltsi ülesanne on „kirjandust ja kunsti edendada, kodumaad ja rahvast igakülgsest tundma õppida ja neil aladel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks teha“. Selle teostamiseks töötavad seltsi juures järgmised eri sektsioonid: a) Koolikirjanduse toimikond, kes välja annab vanemaid ja uuemaid Eesti ilukirjanduslikka teoseid, tõlkeid maailmakirjandusest, noorsoo ja laste raamatuid ning popularteaduslikka teoseid, b) Rahvakirjanduse toimikond, c) Kodu uurimise toimikond, kelle ülesanne on ainetes kogumine kodumaa maadeteadusliku, majandusliku ja ajaloolise kirjelduse jaoks, d) toimikond kuukiri „Eesti Kirjanduse“ väljaandmiseks, milles avaldatakse uurimusi ja materjalisid Eesti kirjanduse, ajaloo, rahvateaduse, keele jne. kohta, e) Keele toimikond, kelle ülesanne on normeerida

„Eesti Keel“ [die estnische Sprache] (6 Nummern à 2 Druckbogen jährlich), 3) in der Publikation eines Jahrbuchs, 4) in der über das ganze Land betriebenen Aufzeichnung estnischer Dialekteigentümlichkeiten behufs Herausgabe eines künftigen Dialektwörterbuchs, in der Sammlung von Ortsnamen und (phonographischen) Dialekttexten und überhaupt in der Unterstützung und Anregung des Dialektstudiums, 5) in der Beschäftigung mit der Sprache, Ethnographie und Volksdichtung der nächstverwandten Völkerschaften, insbesondere der im Aussterben begriffenen Liven; in der Anregung und Förderung livischer national-kultureller Unternehmungen; 6) in der Herausgabe wissenschaftlicher und populärwissenschaftlicher Werke über die estnische und die ihr verwandten Sprachen; 7) in der Förderung der muttersprachlichen Umgestaltung fremdsprachlicher Familiennamen. — Der Akademische Geschichtsverein (*Akademiline Ajaloo Selts*, gegründet 1920) fördert die Erforschung und Popularisierung der estnischen Geschichte; von dem Verein wird herausgegeben die „Ajalooline Ajakiri“ [„Historische Zeitschrift“] (4 Nummern à 32 S. jährlich). Der Verein bereitet gegenwärtig eine wissenschaftliche Urkundensammlung „Estnisches historisches Archiv“ (*Eesti Ajalooline Arhiiv*) zur Ausgabe vor, hat Vorarbeiten zu einem biographischen Lexikon für Estland und zu einer estnischen historischen Bibliographie gemacht. — Ausser den erwähnten sind an der Universität noch verschiedene Vereine anderer Tendenz tätig.

Einen wichtigen Kulturfaktor bildet die in Dorpat funktionierende Estnische Literaturgesellschaft (*Eesti Kirjanduse Selts*, gegr. 1907), deren leitende Kreise aus Lehrkräften der Universität und sonstigen im kulturellen Leben des Landes hervorragenden Persönlichkeiten bestehen. Die Gesellschaft besteht aus mehreren Sektionen: a) einem Ausschuss für Schulliteratur, welcher ältere und neuere Werke der estnischen schönen Literatur, Übersetzungen der wichtigsten literarischen Meisterwerke des Auslands, Jugendschriften und populärwissenschaftliche Werke herausgibt, b) einem Komitee für Volksschriften, c) dem Ausschuss für Heimatforschung, der sich zur Aufgabe gesetzt hat Material zu sammeln zur geographischen, ökonomischen und historischen Schilderung der Heimat, d) einem Komitee zur Herausgabe der Monatsschrift „Eesti Kirjandus“ (Die estnische Literatur), welche Untersuchungen und Materialien über estnische Literatur,

Eesti kirjakeelt (seks välja andes „Õigekirjutuse Sõnaraamatut“), välja töötada ning avaldada oskussõnastikka eri teadusalade jaoks, välja anda tegelikka keeleõpetusi jne., f) Ajaloo toimkond, g) Eesti Bibliograafia asutus.

Eesti rahva ainelise ja sõnalise vana-vara kogumiseks ja alalhoidmiseks töötavad kaks muuseumi-seltsi: vanem ja ülemaalisem Eesti Rahva Muuseum Tartus (asut. a. 1908 Jak. Hurti mälestuseks) ja Eesti Muuseum Tallinnas. Eriti rikkalikka etnograafilisi kogusid, folklore ja rahvaviiside korjandusi, samati tähtsa, kõige täielikuma puhteestikeelse arhiiviraamatukogu (sisaldab hulga vanemaid ja haruldasemaid eestikeelseid trükitöid, umb. 20.000 köidet) omab neist eelmine. Mõlemad asutused korraldavad iga aasta ülemaali rahvateadliste ainete korjamisi.

4. Eesti kirjandus.

Esimesed eestikeelsed trükitööd ilmsid XVII aastas. teise veerandi algul (H. Stahl „Hand- und Hausbuch“ a. 1632). Võimalikult enne seda ilmunud teostest ei ole ükski alal hoidunud. Kaks aastasada oli Eesti kirjandus peaaegu täiesti vaimulik ja mitterahvuslik (autorid sakslased, osalt ka rootslased). Selle ajajärgu tähistestena võiks nimetada H. Stahli grammatikat (a. 1637), H. Gösekeni sõnastikku (a. 1660), J. Hornungi grammatikat (a. 1693) ja Piibli esimest tõlget (a. 1739). Ilmaliku kirjanduse esimesed katsed kuuluvad XVIII a. lõppu, kuna rahvuslik, puhteestiline ilukirjandus alles XIX a. algul tärkab antiiksetel mõjudel kirjutatud oodide, anakreontiliste luuletuste ja Eesti rahvalaulu vormi jäljendavate idüllide autori Kr. J. Petersoni ning esimese Eesti ajakirjaniku O. V. Masingu toodangus. Aastasaja keskpaiga ja teise poole kirjanikkudest võiks nimetada müütiliste muinasjuttude („Koit ja Hämarik“ j. t.) loojat, novellisti, rahvaluule kogujat, keeleuurijat ja väsimata

Geschichte, Ethnographie, Sprache usw. bietet, e) dem Sprachkomitee, das die estnische Schriftsprache zu normieren hat (indem es zu diesem Zweck ein „Orthographisches Wörterbuch“ herausgibt), daneben die wissenschaftliche Terminologie reguliert und einschlägige Wörterbücher redigiert, sowie praktische Grammatiken publiziert usw., f) dem historischen Ausschuss, g) dem Institut für estnische Bibliographie.

Mit dem Sammeln und Aufbewahren von Altertümern, sowohl auf dem Gebiete der Sprache und Literatur als auch auf dem Gebiete der Sachethnographie, befassen sich zwei Museumsvereine: der ältere und ganz Estland in den Bereich seiner Forschungen ziehende Verein des Estnischen Nationalmuseums (*Eesti Rahva Muuseum*) in Dorpat (gegr. 1908 zum Gedächtnis Jakob Hurts) und das Estnische Museum (*Eesti Muuseum*) in Reval. Besonders reich sind die ethnographischen und folkloristischen Sammlungen (unter anderem eine Kollektion estnischer Volksweisen) des ersteren, sowie die wichtige Archivbibliothek desselben, in der die in estnischer Sprache erschienene Literatur am vollständigsten vertreten ist (etwa 20,000 Bände) und eine grosse Anzahl der ältesten und seltensten estnischen Drucke sich befindet. Beide Museen veranstalten alljährlich Sammlungen ethnographisch wichtiger Gegenstände.

4. Die estnische Literatur.

Die ersten erhaltenen estnischen Druckschriften erschienen zu Beginn des zweiten Viertels des XVII. Jahrhunderts (H. Stahls „Hand- und Hausbuch“ im Jahre 1632). Von den möglicherweise früher erschienenen Werken ist nichts übrig. Zwei Jahrhunderte lang trug die estnische Literatur einen fast ausschliesslich geistlichen und wenig nationalen Charakter (die Verfasser waren Deutsche und zum Teil auch Schweden). Von den wichtigsten Denkmälern dieser Periode mögen erwähnt werden die Grammatik von H. Stahl 1637, das Wörterbuch von H. Göseken 1660, die Sprachlehre von J. Hornung 1693 und die erste Bibelübersetzung 1739. Die ersten Versuche auf dem Gebiete der weltlichen Literatur gehören ins Ende des XVIII. Jahrhunderts, während eine nationale reinestnische Literatur erst am Anfang des XIX. Jahrhunderts zu keimen begann in den antik gehaltenen Oden, anakreontischen Gedichten und die Form der estnischen Volkslieder nachahmenden

seltskonnategelast Fr. R. Fählmanni, külajuttude kirjutajat, lüürikut ning tähtist ajakirjanikku ja rahvusliste ettevõtete organisaatori J. V. Jannseni, eriti aga aastasaja tähtsamat ja juhtivat vaimu Eestis, novellisti („Paar sammukest rändamise teed“ a. 1853), sügavat tundelaulikut ja eeposte „Kalevipoeg“ (a. 1862) ja „Lembitu“ (a. 1885) autorit F. R. Kreutzwaldi ja jõurikaste isamaaliste luuletuste ning õrnade looduslaulude loojat, osalt ka näitekirjanikku Lydia Koidulat. XIX lõpul ja käesoleva aastasaja algul teenivad tähelepanu lüürika alal: õrnade, isikuliste armastuslaulude autor Anna Haava, südamlük ja elegiline K. E. Sööt, Ernst Enno, uue ajajärgu idusid kandev, omapärane ja sugestiivselt mõjuv, lihtne ja spontaanne Juhan Liiv. Novelli ja romaani alal paistavad silma realistid: ühiskondlikka motiivisid käsitlev satüüriline Ernst Peterson ja humoristlike külajuttude autor Aug. Kitzberg, peaasjalikult aga E. Zola ja Saksa naturalismi mõjude älvne, jõuline ja stiililiselt värvikas, ainete poolest mitmekülgne, sotsiaalseid vahekordi kujutav Eduard Vilde („Külmale maale“ a. 1896, „Mahtra sõda“ a. 1902), kes oma raugemata ande ja arenemisvõime tõttu ka praeguse kirjanduspõlve esirinnas sammub („Jutustused“ a. 1912, „Mäeküla piimamees“ a. 1916); draamakirjanikkudest võiks nimetada moodsale draamale Eestis põhja panijat Aug. Kitzbergi („Tuulte pöörises“ a. 1906, „Libahunt“, a. 1912) ja Ed. Vildet („Pisuhänd“ a. 1913).

Vene revolutsioon a. 1905 andis Eestis uue tõuke mitte ainult rahvuslikule, vaid ka kirjanduslikule ärkamisele. See avaldus

Idyllen Kristjan Jaak Petersons und der Produktion des ersten estnischen Journalisten Otto Villem Masing. Von den Schriftstellern der Mitte und 2-ten Hälfte des Jahrhunderts mögen erwähnt werden: der als Verfasser von mythischen Sagen („*Koit ja Hämarik*“ 'Morgenrot und Abendrot'), Novellist, Sammler von Volksliedern und Sprachforscher bekannte und im öffentlichen Leben unermüdllich tätige Fr. R. Fählmann; der Autor von volkstümlichen Erzählungen, Lyriker, hervorragender Journalist und Organisator von nationalen Unternehmungen J. W. Jannsen, insbesondere aber der bedeutendste und massgebendste Geist Estlands in diesem Jahrhundert, der Erzähler („*Paar sammukest rändamise teed*“ 'Ein paar Schritte auf der Wanderstrasse' 1853), gemühtiefe Lyriker und Verfasser der Epen „*Kalevipoeg*“ (1862) und „*Lembitu*“ (1885) Fr. R. Kreutzwald und die Dichterin kraftvoller patriotischer Verse und inniger Naturdichtungen sowie Verfasserin mehrerer Schauspiele Lydia Koidula. Gegen Ende des XIX. und am Anfang des gegenwärtigen Jahrhunderts verdienen als Lyriker hervorgehoben zu werden: die Urheberin zarter, tiefpersönlich empfundener Liebeslieder Anna Haava, der elegische, innige K. E. Sööt, Ernst Enno, sowie der die Keime eines neuen Zeitalters in sich tragende, eigenartige und suggestiv wirkende, spontane und schlichte Juhan Liiv. Als Novellisten und Romanschriftsteller stehen in erster Linie die Vertreter der realistischen Prosa: der soziale Motive bevorzugende, satirische Ernst Peterson, der Verfasser humoristischer Dorfgeschichten August Kitzberg, ganz besonders aber der von Zola und dem deutschen Naturalismus beeinflusste, kraftvolle, stilistisch farbenreiche, stofflich vielseitige, die gesellschaftlichen Verhältnisse schildernde Eduard Vilde („*Külmale maale*“ 'Ins kalte Land' 1896, „*Mahtra sõda*“ 'Der Krieg zu Mächters' 1902), der mit seiner unversiegender Begabung und Entwicklungsfähigkeit auch heute noch in den ersten Reihen der jungen Schriftstellergeneration schreitet („*Jutustused*“ 'Erzählungen' 1912, „*Mäeküla piimamees*“ 'Der Milchmann von Mäeküla' 1916); unter den neueren Dramatikern sind Aug. Kitzberg („*Tuulte pöörises*“ 'Im Wirbel der Winde' 1906, „*Libahunt*“ 'Der Werwolf' 1912) und Eduard Vilde („*Pisuhänd*“ 'Der Feuerdrache' 1913) hervorzuheben.

Die russische Revolution 1905 regte in Estland nicht nur eine nationale, sondern auch eine literarische Wiedergeburt an.

n. n. „noor-eestlaste“ rühma kirjanduslikus tegevuses, kelle siht oli: ühelt poolt läheneda moodsale Lääne-Euroopa kulturile, tõsta Eesti kirjandust ja kunsti nii sisu kui vormi poolest kaasaegse Lääne-Euroopa kirjanduse ja kunsti tasapinnale, teiselt poolt aga rõhutada ka rahvuslist omapärasust (juhtsõnana: olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks). Endise Saksa ja Vene kirjanduste mõju asemele pääseb nüüd esile peaaesjalikult Romaani rahvaste, Soome ja osalt ka Skandinaavia mõju. Selle voolu tähtsamad ja kandvamad jõud olid Gustav Suits, Fr. Tuglas, Villem Ridala (Grünthal) ja Joh. Aavik, kelle teosed ja arvustuslikud artiklid ilmusid viies „Noor Eesti“ nimelises albumis (1905—1915) ja „Noor-Eesti Ajakirjas“ (1910—1911). Neist esimesed kolm ilukirjanikkudena (kõik neli aga arvustajatena ja kirjandusloolastena) püsivad tänapäevani veel endise mõju ja tähtsusega Eesti kirjanduse esirinnas. G. Suitsu lüürilist toodangut iseloomustab algul pateetiline ja hoogne, mehine ning nooruslikult värske aatelüürika („Elu tuli“ a. 1905), hiljem aga intiimne, raskemeelne, vormiliselt veelgi enam täiuseni arenenud resignatsiooniluule („Tuulemaa“ a. 1913, „Ohvrisuits“ 1920); Suitsu kõige uuemast arenemisjärgust olgu nimetatud õnnelik katse rahvalaulu kujul ja vaimus pikemat poemi luua („Lapse sünd“ a. 1922). Dostojevski, L. Andrejevi, G. Rodenbachi ja E. A. Poe mõjudele alluva novellisti ja romanisti Fr. Tuglase iseloomustavateks joonteks on: luh-tav meelekujutus ja selle realistlik käsitus, värvikas ja peenehenud stiil, meloodiline keel, kalduvus eksootilistele ja müütilistele ainetele („Kahekesi“ 1908, „Felix Ormusson“ 1915, „Saatus“ 1917).

Eelmise kirjandusliku vooluga osalt koos käinud, rohkem aga oma eri radu sammu on proosakirjanik A. T. Tammsaare. Oma töis süveneb ta noorema haritlaspõlve hingeellu ja vaimlistesse kriisidesse („Pikad sammud“ a. 1908, „Kärbes“ a. 1917), Eesti talurahva omapärasesse olemisse ja vaimuilma („Vanad ja noored“ a. 1913, „Kõrboja peremees“ a. 1922).

Diese äusserte sich in der Tätigkeit der sogenannten „jungestnischen“ Gruppe („Noor Eesti“), deren Ziel war: einerseits der modernen westeuropäischen Kultur näherzutreten, andererseits die estn. Literatur und Kunst so inhaltlich wie formell auf das Niveau der zeitgenössischen Literatur und Kunst Westeuropas zu heben (ihr Leitspruch: Seien wir Esten, aber werden wir auch Europäer). Statt der früheren deutschen und russischen literarischen Einflüsse werden jetzt hauptsächlich romanische und finnische, daneben auch skandinavische Einwirkungen bemerkbar. Die nennenswertesten und tonangebendsten Kräfte dieser Strömung waren Gustav Suits, Friedebert Tuglas, Villem Ridala (Grünthal) und Joh. Aavik, deren Werke und kritische Schriften in fünf unter dem Titel „Noor-Eesti“ (1905—1915) erschienenen Albums und in der gleichnamigen Zeitschrift veröffentlicht wurden (1910—1911). Die drei erstgenannten wirken bis auf den heutigen Tag als Schriftsteller und Dichter (alle vier aber als Kritiker und Literaturhistoriker) mit unverminderter Bedeutung und Schaffenskraft weiter. Die lyrische Produktion von G. Suits ist anfangs gekennzeichnet durch einen schwungvoll-pathetischen, männlichen, jugendlich frischen und idealen Ton („Elu tuli“ 1905), neigt aber später einer intimen, schwermütigen, formell zu noch grösserer Vollkommenheit gelangten Resignationsdichtung zu („Tuulemaa“ 1913, „Ohvrisuits“ 1920); von den Werken der letzten Entwicklungsphase des Dichters erwähnen wir den gelungenen Versuch, ein längeres Poem im Stile und Geiste der Volksdichtung zu schaffen („Lapse sünd“ 1922 'Des Kindes Geburt'). Die charakteristischen Züge des von Dostojevski, Leonid Andrejev, G. Rodenbach und E. A. Poe beeinflussten Novellen- und Romanschriftstellers Fr. Tuglas sind: eine stark phantastische Auffassung bei realistischer Darstellung des Stoffs, ein farbenreicher, schmiegsamer Stil, eine wohl-tönende Sprache und die Bevorzugung exotischer und mythischer Vorwürfe („Kahekesi“ 'Zu Zweien' 1908, „Felix Ormusson“ 1915, „Saatus“ 'Das Schicksal' 1917).

Eine Zeitlang mit der ebengenannten literarischen Richtung sympathisierend, später aber eigene Wege schreitend, sucht A. H. Tammsaare sich in seinen Romanen in das Seelenleben und die geistigen Krisen der jüngeren Intelligenz („Pikad sammud“ 'Lange Schritte' 1908, „Kärbes“ 'Die Fliege' 1917) und in das eigenartige Wesen und die besondere Gemütsart des estnischen

Erilist tähelepanu teenivad tema toodangus peale kahe viimase teose veel pisut haiglaselt õrn ja õhulik, psühholoogilistesse eritlus-tesse süvenev „Varjundid“ (a. 1917) ja huvitav, dramaatiliselt mõjukas näidend „Juudit“. Omapäraste, väljaspool moevoolusid sammuvate kirjanikkudena võiks nimetada veel peent stilisti, tsüünilist ja pessimistlist naturalisti Jaan Oksa ning humoorset ja nobedat jutustajat O. Lutsu („Kevade“ I, „Soo“, „Harald tegutseb“, „Kirjad Maariale“).

Kõige uuemast kirjanikkude põlvest oleksid tähtsamad: moodsa Vene kirjanduse mõjudele alluv, muidu küll andekas lüüririk H. Visnapuu, uuema Saksa lüürrika radadel sammuv naisluuletaja M. Under, kes eriti soneti arenemiseks Eesti kirjanduses tähtsalt kaasa mõjunud, tehniliselt täiuslik lüüririk Joh. Semper, kelle tõis tugevat Prantsus-Belgia kooli tunda, ja lõpuks noor proosakirjanik A. Kivikas.

Viimaseil aastail eriti arenenud on Eesti ajakirjandus (a. 1922 üleüldse 60 perioodilist väljaannet). Tähtsamad ja suuremad ajalehed on parteitu „Päevaleht“, radikaalne „Vaba Maa“, parempoolne „Kaja“, sotsialistlik „Tulevik“ Tallinnas ja keskerakondlik „Postimees“ Tartus. Neist suurematel tõuseb tiraaži arv 50.000 eksemplarini. Peale „Eesti Kirjanduse“, „Eesti Keele“ ja „Ajalooline Ajakirja“ võiks teaduslikkudest ajakirjadest nimetada veel „Eesti Arsti“ ja „Loodust“ (Tartus), pedagoogilist „Kasvatust“ (Tallinnas) ja praegu ilmuvaist ilukirjanduslistest, kunstilistest ja poliitilistest pildilehtedest „Agu“, „Aega“ ja „Odameest“.

5. Eesti keel.

Nagu üllemal öeldud juba, kuulub Eesti keel ühes muude Läänemere-Soome keeltega Soome-Ugri keelkonda, mis ühes Samojadi keelega kujundab n. n. Urali keelkonna. Seega iseloomustavad Eesti keelt peale uemate, spetsiaalestiliste nähtuste ka mitmed

Bauern zu vertiefen („Vanad ja noored“ 'Die Alten und die Jungen' 1913, „Kõrboja peremees“ 'Der Bauer von Kõrboja' 1922). Daneben ist ausser den zwei letztgenannten Werken besonders beachtenswert die etwas krankhaft zarte und duftige, psychologischer Analyse nachhängende Novelle „Varjundid“ 'Nüancen' 1917 und das interessante, dramatisch wirkungsvolle Schauspiel „Juudit“. Selbständige, ausserhalb der verschiedenen Modeströmungen stehende Schriftsteller und Dichter sind noch der feine Stilist, dabei aber zynische und melancholische Naturalist Jaan Oks und der humoristische, flotte Erzähler O. Luts („Kevade“ I 'Der Frühling', „Soo“ 'Der Sumpf', „Harald tegutseb“ 'Harald ist beschäftigt', „Kirjad Maariale“ 'Briefe an Maria').

Unter den Allerjüngsten wären die bedeutendsten: der unter dem Einflusse der russischen Moderne stehende, sonst aber begabte Lyriker H. Visnapuu, die auf den Spuren der neueren deutschen Lyrik wandelnde Dichterin M. Under, die namentlich an der Vervollkommnung des estnischen Sonetts stark mitgearbeitet hat, der technisch meisterhafte Poet Johannes Semper, in dessen Versen die französisch-belgische Schule sich sehr fühlbar macht, und zuletzt der junge Prosaiker A. Kivikas.

In den letzten Jahren ist das estnische Zeitschriftenwesen und die Tagespresse sehr fortgeschritten (1922 im ganzen 60 Periodica). Die bedeutendsten und grössten Blätter sind das unparteiische „Päevaleht“, das radikale „Vaba Maa“, das konservative „Kaja“ und das sozialistische „Tulevik“ in Reval und das Zentrumsorgan „Postimees“ in Dorpat. Die Auflage mancher von ihnen erreicht 50.000 Exemplare. Ausser „Eesti Kirjandus“, „Eesti Keel“ und der „Ajalooline Ajakiri“ nennen wir noch die wissenschaftlichen Journale „Eesti Arst“ 'Der estnische Arzt' und „Loodus“ 'Die Natur' in Dorpat, die pädagogische Zeitschrift „Kasvatus“ 'Die Erziehung' in Reval und von den gegenwärtig erscheinenden der Politik, Literatur und Kunst gewidmeten illustrierten Zeitschriften „Agu“, „Aeg“ und „Odamees“.

5. Die estnische Sprache.

Wie bereits bemerkt, gehört die estnische Sprache mitsamt den übrigen westfinnischen Idiomen zur finnisch-ugrischen Sprachgruppe, die zusammen mit der samojedischen Sprache die sogen. uralische Gruppe bildet. Somit enthält die estnische

jooned, mis üldiselt Soome-Ugri (ehk laiemalt ka Uurali) keeltele omased.

Praegust eestikeelt karakteriseerivaist joontest võiks nimetada järgmisi.

1. Pearõhk on üldiselt esimesel silbil, kaasrõhud liigarvulistel järgsilpidel: *kirjutäma, hõoplemine*. Ainult mõnedel liitsõnadadel ja hüüdsõnul võib pearõhk ka järgsilbil olla. — 2. Niihästi konsonandid kui ka vokaalid ja diftongid esinevad mitmes pikkuse järgus, mis samas paradigmis vahelduda võivad (vrd. 3). Konsonantidel, nii üksikutel kui geminaatidel, eraldatakse kvantiteedis kolm pikkuse tüüpi ehk veldet: lühike, poolpikk ja pikk. Lühikesed üksikonsonandid: *lage, kibedad, varastamine*; poolpikad üksikkonson.: *rauk, heitlema, kanep, ohelik*; pikad üksikkons.: *vakk, tupp, patt, hall, tamm, võtsime, aknad, ilm, lambad, uhke, vänge*; lühikesed kaksikonsonandid: *aken, vakad, patune, võtan, kallas, lammas, ussid, varrud*; poolpikad kaksikkonsonandid: *raukade, heitis, kanepid, ohelikud*; pikad geminaadid (kirjutatakse alati kahekordselt peale *ii* hääliku, mis *i*-ga kirjutatakse) *hakkasin, tüppa, katta, põõsastikku, kallama, ussidega, surra, maiad* (loe: *maiad* ehk *maijad*). Vokaalid esinevad neljäs pikkuse järgus. Lühikesed: *habe, kukkus, pikne, vastu*; poolpikad (teises silbis): *habe, kukub, õpivad*; pikad (kirjutat. kahekordselt) *loogad, seened, kaasik, lõõtsad*; ülipikad (kirjut. kahekordselt): *seen, hoolima, maa, kuum, kõõm, löõma*. Ka diftongidel on kolm pikkuse veldet, lühike (*auk, loitma, kaitseb*), poolpikk (*laine, kaunad, kõidab, lõuna*) ja pikk (*lained, kaun, kõis, lõunad*). — 3. Teatavad tüved ja ka suffiksid esinevad vaheldamisi kahel kujul, n. n. nõrgal (kui järgnev silp algupäraselt kinnine) ja tugeval (kui järgnev silp algupäraselt lahtine) astmel. Seda nähtust kutsutakse *astmevahelduseks*. Näitused: *seeded* (*ee* pikk) : *seen* (*ee* ülipikk), *toovad* (*oo* pikk) : *tooma* (*oo* ülipikk), *heinad* (*ei* lühike) : *heinu* (*ei* pikk), *õpin* : *õppisin*, *kukub* : *kukkuma*, *õnnelikud* : *õnnelikkude*, *augud* : *auku*, *konnad* (*nn* lühike) : *konnadest* (*nn* pikk); *kuld* : *kullaga*, *hammas* : *hambad*, *vanduma* : *vannun*, *kord* : *korralik*; *sadas* : *sajab*, *härj* : *härjad*, *halb* : *halvad*; *tuba* : *toad*, *sig* : *seed*, *käsi* : *käed*, *varas* : *vargad*, *sulg* : *suled* jne. — 4. Dentaalid on (kirjakeeles ainult 1. ja 2. silbi vahel ja ühesilbiliste lõpul) palataliseeritud, kui teises silbis esineb praegu ehk on esinenud varemalt *i*, *j* (*i*):

Sprache neben neueren, speziell estnischen Zügen auch so manches, was allen finnisch-ugrischen (und weiter genommen allen uralischen) Sprachen eigen ist.

Die eigentümlichsten Züge des gegenwärtigen Estnisch sind die folgenden:

1. Der Hauptton liegt im allgemeinen auf der ersten Silbe, der Nebenton auf den darauf folgenden ungeraden Silben: *kirjutäma* 'schreiben', *hõoplemine* 'das Prahlen'. Nur in einigen zusammengesetzten Wörtern und Konjunktionen kann der Hauptton auch nach der ersten Silbe liegen. — 2. Sowohl die Konsonanten als auch die Vokale und Diphthonge treten in verschiedenen Längestufen auf, die im gleichen Paradigma wechseln können (vgl. 3). Bei den Konsonanten, den einfachen sowohl als den Geminaten, werden drei Quantitätsstufen unterschieden: eine kurze, eine halblange und eine lange. Kurze Einzelkonsonanten: *lage, kibedad, varastamine*; halblange Einzelkonsonanten: *rauk, heitlema, kanep, ohelik*; lange Einzelkons.: *vakk, trepp, patt, hall, tamm, võtsime, aknad, ilm, lambad, uhke, vänge*; kurze Doppelkonsonanten oder Geminatae: *aken, vakad, patune, võtan, kallas, lammas, ussid, varrud*; halblange Geminatae: *raukade, heitis, kanepid, ohelikud*; lange Geminatae (immer doppelt geschrieben ausser dem Laute *ii*, der *i* transkribiert wird): *hakkasin, tüppa, katta, põõsastikku, kallama, ussidega, surra, maiad*, (lies: *maiad* oder *maijad*). Die Vokale treten in vier Längestufen auf — kurz: *habe, kukkus, pikne, vastu*; halblang (in der zweiten Silbe): *habe, kukub, õpivad*; lang (doppelt geschrieben): *loogad, seened, kaasik, lõõtsad*; überlang (doppelt geschrieben): *seen, hoolima, maa, kuum, kõõm, löõma*. Auch die Diphthonge besitzen drei Längestufen: eine kurze (*auk, loitma, kaitseb*), eine halblange (*laine, kaunad, kõidab, lõuna*) und eine lange (*lained, kaun, kõis, lõunad*). — 3. Gewisse Stämme und Suffixe erscheinen abwechselnd in der schwachen (wenn die darauffolgende Silbe altgeschlossen ist) und in der starken Stufe (wenn die unmittelbar folgende Silbe alttoffen ist). Diese Erscheinung wird Stufenwechsel genannt, z. B.: *seeded* (*ee* lang): *seen* (*ee* überlang), *toovad* (*oo* lang): *tooma* (*oo* überlang), *heinad* (*ei* kurz): *heinu* (*ei* lang), *õpin* : *õppisin*, *kukub* : *kukkuma*, *õnnelikud* : *õnnelikkude*, *augud* : *auku*, *konnad* (*nn* kurz): *konnadest* (*nn* lang); *kuld* : *kullaga*, *hammas* : *hambad*, *vanduma* : *vannun*, *kord* : *korralik*; *sadas* : *sajab*, *härj*:

koot (< *kootti*): *koodid, kuuringas, valjad, paas, košjad*¹. — 5. Konsonantide ühendid puuduvad harilikult sõna algul, maha arvatud uuemad laensõnad, hüüdsõnad ja mõni muu üksik oma sõna. — 6. Helisevad klusilid puuduvad eestikeeles täiesti; kirjakeele *g, d, b* tähendavad helita mediaid (*g, d, b*). — 7. Häälikud *z, š, č, ž* puuduvad täiesti (murdeti leidub siiski *z*). — 8. Sõnaalguline *h* on kirjakeeles puht ortografiline, s. o. teda ei hääldata (ka suuremalt osalt murretes) enam mitte. — 9. Vanemal ajal on, nagu oletatud, tervel eestikeele alal valitsenud (nüüd veel ainult lõuna-eesti murdes ja harva ka põhja-eestis) n. n. vokaalharmonia nähtus, mille järgi sõna oli kas tervelt esivokaalne või tervelt tagavokaalne: *tõukama, väsümä*. — 10. Vokalisismis oleks ka nimetada erilist vokaali *õ*, mis on õige suu tagaosas (peaaegu *a* kohal) hääldatud madal *e* (ilma labialisatsioonita). — 11. Häälikud *o, õ, ä, ö, ü* esinevad kirjakeeles ainult esimeses silbis. — 12. Grammatiline sugu puudub (nõnda ka muis sugu keelis). — 13. Sõnade lõppu liidetakse teatavad partiklid *-ki* (*-gi*), *-p*, näit. *lapski siiski, minagi; seep see on, minap see olen, nüüdap alles*. — 14. Noomenil on algupäraselt alati samad käändelõpud, seega esineb põhimõtteliselt ainult üks deklinatsioon. Praegu mõne käände (part. sng., illat. sng., part. plur.) mitmed eri lõpud on uuema (häälikseadusliku või analogilise) arenemise tulemus. — 15. Mitmuses on käändelõpud samad mis ainsuseski. Vahet tehakse ainult mitmuse suffiksi (tunnuse) *i* ja *d(e) o t(e)* abil. Praegune vahe part. sng. ja part. plur. vahel on uuema arenemise tulemus. — 16. Käändeid on rohkesti; sng. nomin. ilma lõputa, (*patt, jalg, maja, suur, vasar*), gen. varemini *-n* lõpuga, nüüd ilma lõputa (*patu, jala, maja, suure, vasara*), partit. (*pattu, jalga, maja, suurt, vasarat*), akkus. (*patu, jala, maja, suure, vasara*), illat. (*pattu, jalga, majasse, suurde, vasarasse*), iness. (*patus, jalas, majas, suures, vasaras*), elat. (*patust, jalast, majast, suurest, vasarast*), allat. (*patule, jalale, majale, suurele, vasarale*), adess. (*patul, jalal, majal, suurel, vasaral*), ablat. (*patult, jalalt, majalt, suurelt, vasaralt*), essiiv (*patuna, jalana, majana, suurena, vasarana*), transl. (*patuks, jalaks, majaks, suureks, vasaraks*), abess. (*patuta, jalata, majata, suureta, vasarata*), komitat. (*patuga, jalaga, majaga, suurega, vasaraga*), terminat. (*patuni, jalani, mavarasar* = die Sünde, der Fuss, das Haus,

¹ Kirjakeeles palatalisatsiooni e: märgita.

härjad, halb: halvad; tuba: toad; siga: sead; käsi: käed; varas: vargad; sulg: suled usw. — 4. Die Dentallaute sind (in der Schriftsprache nur zwischen der 1. u. 2. Silbe und im Auslaut einsilbiger Wörter) palatalisiert, wenn in der zweiten Silbe ein *i, j* (*i*) steht oder ursprünglich gestanden hat: *koot* (< *kootti*): *koodid, kuuringas, valjad, paas, košjad*¹. — 5. Konsonantverbindungen im Wortanlaut gibt es gewöhnlich nicht, ausgenommen in jüngeren Lehnwörtern, Interjektionen und auch in einzelnen Wörtern estnischen Ursprungs. — 6. Stimmhafte Klusile kennt die Sprache gar nicht; die schriftsprachlichen *g, d, b* sind stimmlose Mediae (*g, d, b*). — 7. Die Laute *z, š, č, ž* fehlen ganz [nur dialektisch findet sich *z*]. — 8. Das anlautende *h* ist in der Schriftsprache rein orthographisch, d. h. es wird (wie auch in den meisten Dialekten) nicht mehr ausgesprochen. — 9. Früher herrschte, wie man vorausgesetzt hat, auf dem ganzen estnischen Sprachgebiet (jetzt nur im Südestnischen und hie und da auch in den nordestn. Dialekten) die sog. Vokalharmonie, nach welcher ein Wort entweder durchgehends vordervokalisch oder hintervokalisch war (*tõukama, väsümä*). — 10. Auf dem Gebiet des Vokalismus wäre weiter zu erwähnen der eigenartige Vokal *õ*, welcher ein recht weit hinten in der Mundhöhle (ungef. über dem *a*) artikuliertes niedriges *e* vorstellt (ohne Labialisierung). — 11. Die Laute *o, õ, ä, ö, ü* finden sich schriftsprachlich nur in der ersten Silbe. — 12. Ein grammatisches Geschlecht gibt es nicht (ebensowenig wie in den übrigen verwandten Idiomen). — 13. Ans Ende der Wörter werden zuweilen die verstärkenden Partikeln *-ki* (*-gi*), *-p* angefügt, z. B. *lapski* 'selbst das Kind', *siiski* (*siis* 'dann') 'doch, dennoch', *minagi* 'selbst ich'; *seep see on* 'das ist es (ja) eben', *minap see olen* 'ich bin es (ja) gerade', *nüüdap alles* 'erst jetzt recht eigentlich'. — 14. Die Nomina haben ursprünglich alle dieselben Flexionsendungen, deshalb ist prinzipiell nur eine einzige Deklination vorhanden. Die gegenwärtigen verschiedenen Endungen mancher Kasus (des partit. sng., des illat. sng., des partit. plur.) sind das Resultat späterer lautgeschichtlicher oder analogischer Entwicklung. — 15. Die Flexionsendungen der Mehrzahl gleichen genau denen der Einzahl. Ein Unterschied besteht nur in der Einschlebung der Suffixe (Kennzeichen) der Mehrzahl *i* und *d(e) o t(e)*.

¹ Orthographisch wird die Palatalisation nicht bezeichnet.

jani, suureni, vasarani); plur. nomin. ja akkus. (*patud, jalad, majad, suured, vasarad*), partit. (*pattusid, jalgu, majasid* e. *maju, vasaraid*), genet. (*pattude, jalgade, majade, suurte, vasarate*); kõik muud käänded kujundatakse genetiivist samade lõppude juurdelisamisega, mis vastavalt ainsuseski. Mitmeist sõnust kujundatakse ka instruktiiv (*palja jalu, keeli, omi silmi, üksi kivi* jne.) — 17. Erilist superlatiivi vormi ei ole (rudimentaarselt siiski mõnes sõnas: *esimene, keskmine*). Selle asemel tarvitatakse komparatiivi vormi teatava konstruktsiooniga. — 18. Verbaalvormide hulk on võrdlemisi suur. Ka siin on muutelõpud igas vormis algupäraselt alati needsamad, nii et põhimõtteliselt ainult üks konjugatsioon on. — 19. Substantiivi ja verbi vahe ei ole mitte terav. — 20. Eitavas kõnes esineb sama kuju kõigil isikuil, näit. *mina (sina, tema jne.) ei võta, meie (leie, nad) ei võtnud*. (Imperatiivis siiski: *ära võta, ärgu võtku, ärgem võtkem, ärge võtke; ärgu võetagu*). Vanemal ajal oli ei pööratav (*en, et, ei, emme, ette, eivad*). — 21. Eriline futurumi vorm puudub (tulev aeg avaldatakse süntaktiliselt). — 22. Ühendatud verbid puuduvad. — 23. Partitsiipide ja *da (ta)*-infinitiivi abil väljendatakse erilist kaudset kõneviisi: *lapsed mängivat (v. mängida) väljas, metsas raiutavat puid, merel olnud torm, maja põletatud maha*. — 24. Personaalsete (algupäraselt aktiivi) kujude kõrval on tarvitusel ka erilised impersonaalsed (algupäraselt passiivi) kujud (suffiks *t* ehk *d*), vrd. *raiun ja raiutakse, tulime ja tuldi, kutsugem, kutsugu ja kutsutagu, tooma ja toodama, ta on kirjutanud ja kiri on kirjutatud* jne.

Die jetzige Differenz zwischen dem partitivus sing. und partitivus pluralis hat sich erst in der neueren Zeit ausgebildet. — 16. Die Zahl der Kasus ist sehr gross: der endungslose Nominativ sing. (*patl, jalg, maja, suur, vasar*), der Genetiv, Flexionsendung früher *-n*, jetzt ohne Flexionsendung (*patu, jala, maja, suure, vasara* = der Sünde, des Fusses, des Hauses, des, der grossen, des Hammers), der Partitiv (*pattu, jalga, maja, suur, vasarat* = die Sünde, den Fuss, das Haus, den, die, das grosse, den Hammer), der Akkusativ (*patu, jala, maja, suure, vasara* = die Sünde, den Fuss etc), der Illativ (*pattu, jalga, majasse, suurde, vasarasse* = in die Sünde, in den Fuss etc), der Inessiv (*patus, jalas, majas, suures, vasaras* = in der Sünde, in dem Fusse etc), der Elativ (*patust, jalast, majast, suurest, vasarast* = aus der Sünde, aus dem Fusse etc), der Allativ (*patule, jalale, majale, suurele, vasarale* = der Sünde, dem Fusse, auf den Fuss, zum Fusse etc), der Adessiv (*patul, jalal, majal, suurel, vasaral* = bei der Sünde, bei dem Fusse etc), der Ablativ (*patult, jalalt, majalt, suurelt, vasaralt* = von der Sünde, von dem Fusse etc), der Essiv (*patuna, jalana, majana, suurena, vasarana* = als Sünde, als Fuss etc), der Translativ (*patuks, jalaks, majaks, suureks, vasaraks* 'zur Sünde, zum Fusse, zum Hause, [wird] gross, zum Hammer'), der Komitativ (*patuga, jalaga, majaga, suurega, vasaraga* = mit der Sünde, mit dem Fusse etc), der Terminativ (*patuni, jalani, majani, suureni, vasarani* = bis zur Sünde, bis zum Fusse etc); die Mehrzahl — der Nominativ und Akkusativ (*patud, jalad, majad, suured, vasarad*), der Partitiv (*pattusid, jalgu, majasid* od. *maju, vasaraid*), der Genetiv (*pattude, jalgade, suurte, vasarate*); alle sonstigen Kasus der Mehrzahl werden vom Genetiv unter Hinzufügung derselben Flexionsendungen wie in der Einzahl gebildet. Oft treten auch Instruktiivformen auf (*palja jalu* 'barfuss', *eesti keeli* 'in estnischer Sprache', *omi silmi* 'mit eigenen Augen', *üks kivi* usw.). — 17. Eine besondere Form für den Superlativ ist nicht vorhanden (ausgenommen rudimentär in einigen wenigen Wörtern: *esimene, keskmine* — der erste, der mittlere). Statt dessen wird der Komparativ mit besonderer Konstruktion gebraucht. — 18. Die Zahl der Verbalformen ist recht gross. Auch hier waren die Flexionsendungen in jeder Einzelform ursprünglich die gleichen, so dass es im Prinzip eine einzige Konjugation gibt. — 19. Der Unterschied zwischen dem Verbum infinitum

Oletatud algsome keelejärjest on Eesti keel, Soome keelega võrreldes, suuremal määral erinenud, kaugemale arenenud. Siiski on Eesti keel (soomega võrreldes) ka mõningad õige vanad jooned alal hoidnud: 1. lühidad geminaadid, näit. *õpin, ratas*; 2. *d* plur. partitiivis: *jäneseid*; 3. *d* esine mine kujudes nagu: *hõbedast, kibedad, kevadel*; 4. *õ* esinemine esimeses silbis (lõuna-eesti murdeis ka kaugemal): *võlg, lõoke, sõber*; 5. pikad vokaalid püsinud kirjakeeles ja paljus murdeis: *tooma, mõök, seened, töö*; 6. terminatiivi kääne (lõpp *-ni*); 7. *-kse* (< *-ksen*) passiivi (impersonaali) preesensilõpul: *tullakse, võetakse*.

Peale vanemate kokkupuutumiste (vt. lhk. VII) on eestlastel ka uuemal ajal, teistest sugurahvaist eraldi Läänemere rannal asudes, naaberrahvastega kultuurilisi vahe-

und dem Nomen ist nicht sehr gross. — 20. In der negativen Konjugation haben alle Personen dieselbe Form (ausgenommen der Imperativ): *mina* (*sina, tema* usw.) *ei võta* 'ich (du, er usw.) nehme (nimmst, nimmst usw.) nicht', *meie* (*teie, nad*) *ei võtnud* 'wir (ihr, sie) nahmen (nahmet, nahmen) nicht' (in dem Imper. jedoch: *ära võta* 'nimm nicht', *ärge võtku* 'er nehme nicht, sie mögen nicht nehmen', *ärgem võtkem* 'wollen wir n. n.', *ärge võtke* 'nehmet n.'). Früher wurde freilich das Negationswort *ei* nach Num. u. Pers. konjugiert: *en, et, ei, emme, ette, eivad*. — 21. Eine spezielle Form für das Futurum fehlt (die zukünftige Tätigkeit wird syntaktisch ausgedrückt). — 22. Zusammengesetzte Verba fehlen. — 23. Mit Hilfe von Partizipien u. Infinitiven wird ein besonderer indirekter Modus ausgedrückt: *lapsed mängivat* (s. *mängida*) *väljas* 'man sagt) die Kinder sollen draussen spielen', *metsas raiutavat puid*, 'man sagt) es soll im Walde Holz gehauen werden', *merel olnud torm* 'auf der See soll ein Sturm gewütet haben', *maja põletatud maha* 'das Haus soll niedergebrannt worden sein'. — 24. Neben den Personal- (ursprünglich Aktiv-) formen werden auch Impersonal- (urspr. Passiv-) formen gebraucht (mit dem Suffix *t* bzw. *d*): vgl. *raiu* 'ich haue' u. *rautakse* 'es wird gehauen', *tulime* 'wir kamen' u. *tuldi* 'man kam', *kutsugem* 'rufen wir' (Aufforderung), *kutsagu* 'er möge rufen' u. *kutsutagu* 'es möge gerufen werden', *tooma* 'holen' u. *toodama* 'geholt werden', *ta on kirjutatud* 'er hat geschrieben' u. *kiri on kirjutatud* 'der Brief ist geschrieben' usw.

Im Vergleich zum Finnischen hat sich das Estnische vom Urfinnischen viel mehr differenziert und weiter entwickelt. Dennoch haben sich einige recht alte, im Finnischen nicht mehr in ihrer ursprünglichen Gestalt vorhandene Erscheinungen erhalten: 1. die kurzen Geminatae, z. B. *õpin, ratas*; 2. *d* im Partitiv pluralis: *jäneseid*; 3. *d* in Formen wie: *hõbedast, kibedad, kevadel* (finn. *hopeasta* etc); 4. *õ* in der ersten Silbe (süd-estnisch auch weiter im Wortinneren): *võlg, lõoke, sõber* (finn. *velka* etc); 5. haben sich die langen Vokale in der Schriftsprache und vielen Dialekten undiphthongiert erhalten: *tooma, mõök, seened, töö* (finn. *tuomaan, sienet* etc); 6. die Endung des Terminativs *-ni*; 7. *-kse* (< *ksen*) in der Endung des Passivum (Impersonale) praesentis: *tullakse, võetakse*.

Abgesehen von den älteren Berührungen (vgl. Seite VII) haben die Esten auch in neuerer Zeit, abgesehen von den übrigen verwandten Völkern an der Ostsee

kordi kuni tänini olnud, mis ka keele (eriti sõnavara) peale mõju on avaldanud. Uue- maist laenudest võiks nimetada: lätist *nauš* 'raha', *palakas* 'lina', *udras* 'saarmas'; vene keelest *polk*, *tassima*, *tirima*, *pootsik*; alaksa keelest *rääkima*, *tellima*, *reede*, (*jahu*) *kött*, *lõuend* (< *lowwent*); rootsi- keelest: *kött* 'seelik', *jung* 'kaevuvinn', *tünn*; kõige uuemad (peaasjalikult kirjan- duslikud) on laenud soomest: *aade*, *huvitama*, *üllatama*, *kohtama*, *hääbuma*, *suhe* jne.

Eesti keel jaguneb kahte murdesse: põhja-eesti ehk Tallinna murre ja lõuna-eesti ehk Tartu (Võru-Setu) murre. Esimest kõneldakse kõigil saartel, Läänemaal, Harjumaal, Järvamaal, Virumaa, suuremal (põhjapoolsel) osal Pärnumaast, põhjapoolsel Viljandimaal ja põhjapoolsel Tartumaal, võtab seega enda alla $\frac{3}{4}$ tervest eestikeele alast; ühiskeelena tarvitatakse seda haritlaste ja noorema rahvapõlve poolt ka lõunapool, lõuna-eesti murdealal, eriti aga linnades. Põhja-eesti ja lõuna-eesti murrete vahe on võrdlemisi suur, nõnda et mõlema ala äärmiste servade elanikud üks- teise kõnest vast vaevaga aru saavad (näit. hiidlane Setu murdest ja setu Hiiu murdest). Põhja-eesti murdealal võib eral- dada järgmisi murderühmi: saarte mured (mürgatav rootsi mõju häälestikus ja sõna- varas); lääne mannermaa mured (Läänemaal, Pärnumaal), mida nagu eelmisigi ise- loomustavad mõningad ühised jooned lõuna- eesti murretega; kesk-eesti mured (Harju- maa, Järvamaa, Lääne-Virumaa, Põhja-Vil- jandim., osalt Põhja-Tartum.); kirde-eesti mured (Harjumaal idapoolne rand, Virumaa rand ja Ida-Virumaa, osalt ka Põhja-Tartu- maa idapoolne serv), millel mitmed ühised jooned Soome keelega, Ingeri murretega ja isegi Vadja keelega. Lõuna-eesti murde- alast võiks lahus pidada Pärnu-Viljandi murrakuid, Lõuna-Tartumaa murrakuid, (mõ- lemad, eriti esimesed, tuntavalt põhja-eesti murrete mõju alused), Võrumaa murrakuid ja Setu murrakut (viimases sügavad vene- keele mõjud).

lebend, mit ihren Nachbarn kulturelle Be- ziehungen unterhalten. Von den jüngeren Lehnwörtern lassen sich erwähnen: aus dem Lettischen *nauš* 'Geld', *palakas* 'Linnen', *udras* 'Otter'; aus dem Russischen *polk* 'Regi- ment', *tassima* 'schleppen', *tirima* 'ziehen', *pootsik* 'Fässchen'; aus dem Niederdeutschen *rääkida* 'sprechen', *tellima* 'bestellen', *reede* 'Freitag', (*jahu*) *kött* 'Mehlsuppe', *lõuend* (< *lowwent*) 'Leinwand'; aus dem Schwedi- schen: *kött* 'Unterrock', *jung* 'Brunnen- schwengel', *tünn* 'Tonne'; in neuester Zeit finnische (meist literarische) Lehnwörter: *aade* 'Idee, Ideal', *huvitama* 'interessieren', *üllatama* 'überraschen', *suhe* 'Verhältnis, Relation', *kohtama* 'antreffen', *hääbuma* 'verschwinden, verduften' usw.

Die estnische Sprache zerfällt in zwei Hauptdialekte: den nordestnischen oder revalestnischen und den süd- estnischen oder dörptschen (wer- rosch-setukesischen) Dialekt. Der erstere wird auf den Inseln, in der Wiek, in Harrien, Jerwen, Wierland und im grösseren (nördlichen) Teil des Pernauschen, im Norden des Fellinschen und Dörptschen Kreises gesprochen, umfasst mithin $\frac{3}{4}$ des ganzen Sprachgebiets; als Gemeinsprache wird er von der Intelligenz und der jüngeren Gene- ration auch im Süden, auf dem südestnischen Dialektgebiet, gebraucht, besonders in den Städten. Der Unterschied zwischen dem Nord- und Südestnischen ist recht gross, so dass die Bewohner der äussersten Grenzen beider Sprachgebiete einander nur mit grosser Mühe verstehen (z. B. ein Bewohner von Dagö einen Setukesen und umgekehrt). Im Nordestnischen werden hauptsächlich die folgenden Dialektgebiete unterschieden: die Inseldialekte (merklich vom Schwedischen in phonetischer und lexikalischer Hinsicht be- einflusst); die westlichen Festlandsdialekte (die Wiek, das Pernausche), die gleich den ersteren einiges mit dem Südestnischen gemein haben; die mittelestnischen Dia- lekte (Harrien, Jerwen, West-Wierland, Nord- Fellin, teils auch der nördliche Teil des Dörptschen); die nordöstlichen Dialekte (die Ostküste Harriens, die wierländische Küste und Ostwierland, sowie das östliche Grenz- gebiet des nördlichen Dörptschen), die sich in mancher Hinsicht dem Finnischen, In- grischen und selbst Wotischen nähern. Unter den südestnischen Dialekten unter- scheiden sich voneinander deutlich der per- nausch-fellinsche, der süddörptsche (beide, insbesondere der erstere, stark vom Nord- estnischen beeinflusst), der werrosche und der setukesische Dialekt (der letztere unter

Eesti keele uurijaist võiks nimetada läinud aastasajal: Ed. Ahrens, F. J. Wiedemann, Jak. Hurt ja M. Veske, uuemal ajal E. N. Setälä, H. Ojansuu, L. Kettunen, J. Jõgever, A. Saareste j. t.

Käesoleva Wiedemanni sõnastiku keelega (mis peegeldab peajoonetes läinud aastasaja 60-ndate aastate keelt) võrreldes on Eesti kirjakeel (mille vanadus umbes 300 aastat) viimase 50-ne a., eriti aga viimase 20-ne a. jooksul õige suuresti muutunud. Ahrensi (Grammatik der Ehstnischen Sprache, 1843—53) poolt rajatud uue kirjavaisi peale, mille tähtsam tugi ja ideoloog ka F. J. Wiedemann oli (Gramm. d. Ehstn. Spr., 1875), on uuemal ajal korraldavalt, normeervalt ja rikastavalt mõjunud dr. Jakob Hurt (eriti 60—80-ndail aastail), dr. Mihkel Veske (70—80-ndail a.), dr. K. A. Hermann (80—90-ndail a.; tema grammatika ilm. a. 1884), A. Grenzstein (Eesti sõnaraamat a. 1884, Kauni keele kaitsemiseks a. 1899), viimaseil kahel aastakümnel aga prof. J. Jõgever, Joh. Aavik, Villem Ridala ja J. V. Veski. Eriti võiks toonitada dr. M. Veske omaaegseid katseid kirjakeeles pikkuse välteid täpsemalt transkribeerida ja kirjakeelt teatava kitsama murreterühma seaduste alla painutada; neil püüetel oli ajuti märgatav edugi, nii et ühevahe peaaegu kaks kirjaviisi kõrvuti esinesid. Viimased 15 aastat on J. Aaviku poolt äratatud n. n. keeleuuenduslik liikumine, mille sihiks kirjakeele peenendamine, kõlavaks ja painduvamaks tegemine ning rikastamine; ka selle voolu tagajärjel on tekkinud kaks teineteisest märksa lahkuminevat kirjakeelt, kuid viimaseil, Eesti iseseisvuse aegseil aastail, on see subjektiivselt reformatorlik tendents ilmselt raugemas: kirjakeel on ette pandud uuendustest ja muudatustest vastu võtnud ja tuluga ära kasutanud need, mis keelele näikse kasulikud ja otstarbekohased, kõrvale jätnud aga tarbetud äärmused ja liialdused, nagu varemalt ka M. Veske reformide järgi.

sehr merklichem Einflusse der russischen Sprache stehend).

Von den Forschern auf dem Gebiete des Estnischen im vergangenen Jahrhundert seien genannt Ed. Ahrens, F. J. Wiedemann, Jakob Hurt und M. Veske, in neuester Zeit E. N. Setälä, H. Ojansuu, L. Kettunen, J. Jõgever, A. Saareste usw.

Im Vergleich zur Sprache des vorliegenden Wiedemannschen Wörterbuchs (in dem sich in den Hauptzügen die Sprache der 60-er Jahre des vorigen Jahrhunderts spiegelt) hat sich die estnische Schriftsprache (deren Alter ungefähr dreihundert J. beträgt) während der letzten 50, ganz besonders aber während der letzten 20 Jahre sehr beträchtlich verändert. Auf die von Ahrens (Grammatik der Ehstnischen Sprache 1843—1853) begründete 'neue Orthographie', deren bedeutendster Ideolog und Befürworter neben ihm F. J. Wiedemann war (Gramm. d. Ehstn. Spr. 1875), haben in letzter Zeit normierend, feilend und bereichernd eingewirkt Dr. Jakob Hurt (besonders in den 60—80-er Jahren), Dr. Mihkel Veske (um 1870—80), Dr. K. A. Hermann (in den zwei letzten Jahrzehnten des vergangenen Jahrhunderts; seine Grammatik erschien 1884), A. Grenzstein (*Eesti sõnaraamat* 'Estnisches Wörterbuch' 1884, *Kauni keele kaitsemiseks* 'Zur Verteidigung der schönen Sprache' 1899), in den letzten zwei Jahrzehnten aber Prof. J. Jõgever, Joh. Aavik, Villem Ridala und J. V. Veski. Insbesondere müssen hervorgehoben werden die Versuche Dr. Veskes die Längestufen der Schriftsprache genauer zu transkribieren und die Sprache den Gesetzen einer engeren Dialektgruppe anzupassen; diese Bestrebungen waren eine Zeitlang erfolgreich, so dass es beinahe zwei parallele Schriftsprachen gab. Während der letzten 15 Jahre hat die von J. Aavik angeregte sogen. Sprachreformbewegung die Schriftsprache zu verfeinern, schmiegsamer und klangreicher zu machen und den Wortvorrat zu erweitern gesucht; auch diese Strömung hat das Vorhandensein zweier sich beträchtlich voneinander abhebender Sprachweisen verursacht, jedoch ist während der letzten, unter dem Zeichen der estnischen Unabhängigkeit verflossenen Jahre diese subjektiv-reformatorische Tendenz augenscheinlich im Niedergang begriffen: die Schriftsprache hat von den vorgeschlagenen Erneuerungen und Änderungen diejenigen akzeptiert und erfolgreich benutzt, die der Sprache wirklich zur Bereicherung dienen und zweckmässig scheinen, wogegen etw. überflüssige Extravaganzen und Übertreibungen

Eesti praegune kirjakeel põhjendub oluliselt põhja-eesti murretel, eriti selle keskosal (Harjumaa, Lääne-Virumaa, Järvamaa, Põhja-Viljandimaa, osalt Põhja-Tartumaa murdeala). Ometi võib temas konstateerida mõjusid ka muist murdeist, eriti ehk viimasel ajal lõuna-eesti ja lääne (saarte) murdeist, vähemal määral küll häälikulise, morfoloogilise ja süntaktilise ehituse, suuremal määral aga sõnavara peale.

F. J. W i e d e m a n n i sõnastik on olnud ja on ka praegu Eesti rahvale tähtsam kulturgeur, mille omamisega eestlased oma lähemaist naabritest, lätlastest ja osalt ka soomlastest, õnnelikumal kohal asenevad. Veel nüüdki üllatab see teos meid oma ainestiku ohtrusega ja teadete ning seletuste täpilsuse ja ustavusega. E. Lönnroti soome rootsi sõnastiku kõrval paistavad käesoleval teosel väärtusliste joontena silma autori enda poolt loodud ja konstrueeritud sõnade ning sõnakujude pea täielik puudumine (võimalikult mitte faktilised andmed põlvenevad muudest allikatest, neist autorile tundmatud on ristikesega märgitud) ja rohked ning õiged teated sõnade ja vormide esinemisala kohta. C. Ulmanni läti-saksa sõnastikuga võrreldes tuleb Wiedemanni teose paremusena toonitada ainete, näidete ja seletavate teadete erilist rohkest. Selle vastu puudused, mis Wiedemannil leiduvad, on omased mitte üksnes kahele nimetatud sõnastikule, vaid ka üleüldse teistele samalaadilistele ja samaulatuslistele leksikograafilistele teostele tol ajal.

Lõpuks olgu siin juhitud tähelepanu järgmistele tähtsamatele iseäraldustele peale, mille poolt Wiedemanni sõnastikus esinev keel lahku läheb praeguses Eesti kirjakeeles valitsevast pruugist.

1. Nii pikad kui ka ülipikad vokaalid tähendab Wied. ära horisontaaljoonekesega vastava tähe peal, kuna Eesti kirjakeel neid kahe tähega kirjutab: h ä r a m a = *haarama*, e l d a m a = *eeldama*, p ü = *puu* jne.

2. Diftongide all tarvitab Wied. märki \smile , kirjakeel aga mitte: p u i s t a m a , l a u l m a , h e i n jne.

der Vergessenheit anheimfallen, wie früher nach den Reformbestrebungen M. Veskes.

Die estnische Schriftsprache rührt in ihren wesentlichen Zügen her von den nord-estnischen Dialekten, insbesondere von deren zentralem Teil (Harrien, West-Wierland, Jerwen, das Nord-Fellinsche, teils auch das nördliche Dörptsche). Dennoch lassen sich darin auch sonstige Einflüsse feststellen, so bes. in letzter Zeit diejenigen der süd-estnischen und westlichen (insularen) Dialekte, weniger die phonetische, morphologische und syntaktische Struktur als den lexikalischen Bestand der Sprache berührend.

Das Wörterbuch von F. J. Wiedemann war und ist auch heute noch ein wichtiger Kulturfaktor, in betreff dessen die Esten günstiger gestellt sind als ihre nächsten Nachbarn, die Letten und teils auch die Finnen. Noch heute überrascht dieses Werk durch den Reichtum seines Stoffs u. die Genauigkeit und Präzision seiner Erläuterungen und Definitionen. Im Vergleich zum finnisch-schwedischen Wörterbuch von E. Lönnrot zeichnet sich das vorliegende Werk aus durch das fast gänzliche Fehlen selbstgeschaffener und konstruierter Wörter und Formen (die vielleicht nicht dem wirklichen Tatbestand entsprechenden Daten stammen aus anderen Quellen, darunter sind die dem Autor unbekannt mit einem Kreuzchen versehen) und durch die Korrektheit und Fülle der Nachrichten über die geographische Verbreitung des angeführten Materials. Das lettisch-deutsche Wörterbuch von C. Ulmann wird dagegen übertroffen in Bezug auf den Reichtum des lexikalischen Materials, der Zitate und Erläuterungen. Die Mängel des Wiedemannschen Buchs finden sich nicht nur in den beiden erwähnten Lexika, sondern auch in den meisten sonstigen derartigen Werken dieser Zeit.

Zuletzt weisen wir noch hin auf die folgenden wichtigen Eigentümlichkeiten, welche die im Wiedemannschen Lexikon sich findenden Formen von dem jetzt herrschenden Sprachgebrauch unterscheiden.

1. Sowohl die längen als die überlangen Vokale bezeichnet Wiedemann mit einem Horizontalstrich über dem betreffenden Buchstaben, während die estnische Schriftsprache sie mit einem Doppelbuchstaben schreibt: h ä r a m a = *haarama*, e l d a m a = *eeldama*, p ü = *puu* usw.

2. Unter den Diphthongen gebraucht Wied. das Zeichen \smile , die Schriftsprache aber nicht: p u i s t a m a , l a u l m a usw.

3. Palataal-nasaal η on Wiedemannil \dot{n} -ga märgitud, kirjakeeles aga hariliku n -ga: $k a n g e = k a n g e$ (hääld.: $k a \eta g e$), $p \dot{o} n k = p \dot{o} n k$ jne. Nõrgas astmes tarvitab Wied. $n n (= \eta \eta)$, mis vastabki mõningaile (saarte ja põhjapoolsete randade) murrakuile, kuid Eesti ühiskeeles tarvitatakse sel korral alati $ng (= \eta g)$: $k a n n a s$ (: gen. $k a n g a$) = $k a n g a s$ (: gen. $k a n g a$), ($m a n g u m a$:) $m a n n u n = (m a n g u m a :) m a n g u n$ jne.

4. Vokaalidevahelise ja pikale vokaalile ehk diftongile järgneva sõnalõpulisel nõrga helita s hääliku märgib Wied. (mitte alati järjekindlalt) tähega z (kirjakeeles s), näit.: $k a z i m a = k a s i m a$, $m e z i l a n e = m e s i l a n e$, $o z a = o s a$, $l ä z = l a a s$, $k ö i z = k ö i s$ jne. Eriti rõhutada tuleb, et tähendatud häälik ei vasta mitte „õrnale s -le saksa-keeles ega 3-le venekeeles“, nagu J. Hurt (Vorrede zur zweiten Aufl., III) tõendab, vaid et nimetatud helita dentaalne spirant sõnus nagu $k a s e d$, $v i s a t a$ suhtub s ($s s$)-le sõnus $k a s k$, $v i s k a n$, $o t s i n$, $k a s s a k a s$ jne. samati kui helita meediad g , d , $b (= g, d, b)$ sõnus $v a g a$, $p i d a m a$, $t u b a$ suhtuvad k , t , p -le (ehk $k k$, $p p$, $t t$ -le).¹

5. i tarvitamine $-j a s$ suffiksi eel (mis küll ehk mõne murde hääldamisele vastaks): $m ö l k i j a s = m ö l k j a s$, $n ö l i j a s = n o o l j a s$ jne.

6. Sõnades kui $l u g u$, $s u g u$, $p u g u$, $k u d u m a$, $k o g u$ kirjutab Wied. nõrgas astmes o kõrval ka ou ja $ü$ (neist vastavad ainult o ja $ü$ faktilisele hääldamisele), kuna praegune kirjakeel oo -d tarvitab: gen. $l o u$ ($l \dot{o}$, $l \dot{u}$) = $l o o$, gen. $s o u$ ($s \dot{o}$, $s \dot{u}$) = $s o o$, $s o u t u$ ($s \dot{u} t u$) = $s o o t u$ jne.

7. Palatalisatsioon tähendatakse ära märgiga $'$, näit. $k o n t$, $p ä t$, $s e l g$ (kirjak. $k o n t$, $p a a t$, $s e l g$, kuigi n , t , l on pataliseeritud) jne. Geminaatidel on ekslikult ka teine, palataliseerimata osa märgitud: $s \dot{o} n \dot{n} i k$, $w a s s i m a$ (pro: $s \dot{o} n \dot{n} i k$, $w a s s i m a$). Samati õigem oleks $l a t t$, $t a n n$ jne. asemel $l ä t t$, $t a n n$. Sagedasti on palatalisatsioon tähendatud seal (eriti teatavalt tingimustel r peal), kus see ühiskeeles ja murrete valdavas enamikus mitte ei esine: $k a u f$, $j ä r g (n e)$,

¹ Samati ekslik on ka Hurti väide (ibid.): „ist ein schwacher Spirant (spiritus lenis)“, vaid märk $'$ tähendab õige tugevat larüngaalset klusiili (lõuna-eesi murretes).

3. Den Palatal-Nasal η bezeichnet Wied. mit \dot{n} , die Schriftsprache mit einem gewöhnlichen n : $k a n g e = k a n g e$ (Aussprache $k a \eta g e$), $p \dot{o} n k = p \dot{o} n k$ usw. In der schwachen Stufe braucht Wiedemann $\dot{n} \dot{n}$ ($= \eta \eta$), einen Laut, der manchen Dialekten (den Inseldialekten und der Sprache der nördlichen Küste) entspricht, in der gemein-gebräuchlichen Sprache dagegen durch ng ($= \eta g$) vertreten wird: $k a n n a s$ (: gen. $k a n g a$) = $k a n g a s$ (: gen. $k a n g a$), $m a n g u m a$:) $m a n n u n = (m a n g u m a :) m a n g u n$ usw.

4. Das intervokalische und das auf lange Vokale oder Diphthonge folgende stimmlose s bezeichnet Wiedemann (nicht immer konsequent) mit dem Buchstaben z (schriftsprachlich s), z. B.: $k a z i m a = k a s i m a$, $m e z i l a n e = m e s i l a n e$, $o z a = o s a$, $l ä z = l a a s$, $k ö i z = k ö i s$, usw. Es muss nachdrücklich betont werden, dass dieser Laut nicht dem stimmhaften deutschen s oder russischen $з$ entspricht, wie J. Hurt (Vorrede zur zweiten Auflage, III) behauptet, sondern dass der betreffende stimmlose Dentalspirant sich in den Wörtern $k a s e d$, $v i s a t a$ usw. zu s ($s s$) in $k a s k$, $v i s k a n$, $o t s i n$, $k a s s a k a s$ usw. verhält wie die stimmlosen Mediae g , d , $b (= g, d, b)$ in $v a g a$, $p i d a m a$, $t u b a$ zu k , t , p (oder $k k$, $p p$, $t t$).¹

5. i vor dem Suffix $-j a s$ (nur dialektisch): $m ö l k i j a s = m ö l k j a s$, $n ö l i j a s = n o o l j a s$ usw.

6. In Wörtern wie $l u g u$, $s u g u$, $p u g u$, $k u d u m a$, $k o g u$ schreibt Wiedemann in der schwachen Stufe neben o auch ou und $ü$ (wovon nur o und $ü$ der faktischen Aussprache entsprechen), während die jetzige Schriftsprache oo braucht: gen. $l o u$ ($l \dot{o}$, $l \dot{u}$) = $l o o$, gen. $s o u$ ($s \dot{o}$, $s \dot{u}$) = $s o o$, $s o u t u$ ($s \dot{u} t u$) = $s o o t u$ usw.

7. Die Bezeichnung der Palatalisation durch $'$, z. B. $k o n t$, $p ä t$, $s e l g$ (schriftspr. $k o n t$, $p a a t$, $s e l g$, obwohl hier n , t , l palatalisiert sind) usw. In den Geminatae ist irrtümlicherweise auch der zweite, unpalatalisierte Teil mit diesem Zeichen versehen worden: $s \dot{o} n \dot{n} i k$, $w a s s i m a$ (pro: $s \dot{o} n \dot{n} i k$, $w a s s i m a$). Ebenso ist richtiger $l ä t t$, $t a n n$ statt $l ä t t$, $t a n n$. Häufig sind Laute als palatalisiert bezeichnet worden, die schriftsprachlich und meist auch dialektisch un-

¹ Ebenso irrtümlich ist Hurts Behauptung (ibid.): „ist ein schwacher Spirant (spiritus lenis)“; das Zeichen $'$ bezeichnet dagegen einen sehr starken laryngalen Klusil (in den südöstlichen Dialekten).

hiif, keifjama, teifwitama jne. Teiselt poolt on palatalisatsioon märkimata jäetud, kus see harilikult tõesti esineb: eli; puid, wazikas (pro: eli, puid, wasikas) jne.

8. Ka sõnade tähestikuline järjekord on käesolevas teoses vähe teistsugune kui see moodsates Eesti sõnastikkudes harilik: praeguse pruugi järgi tarvitatakse ä, õ, õ ja ü tähestikus viimsetena, Wiedemannil aga vastavalt a, o ja u järgi, nagu Saksa keeles harilik. Häälik h-ga algavad sõnad ei ole mitte eraldi h all leida, vaid need on tähestikku esimese silbi vokaali järgi paigutatud.

Mõistagi ei sisalda Wiedemanni sõnastik, kõigest tema täielikkusest hoolimata, kaugeleki mitte kõike rahvakeele ega kirjakeele sõnavara, samati ka mitte juba registreeritud sõnade kõiki tähendusvarjundeid. Varemalt Eesti Kirjanduse Seltsi, praegu Emakeele Seltsi poolt juhitud murrete kogumine on senini juba, lühikese aja jooksul, jõudnud rohkesti uusi, tundmata aineid üles tähendada. Trükkis ilmunud teostena, mis Wiedemannile täienduseks oleksid, võiks nimetada: 1. A. Grenzstein, Eesti sõnaraamat, Tartus 1884 (sisaldab m. s. hulga neologisma ja ka laenusid soomekeelest, mis hiljem Eesti kirjakeeles on kodunenud), 2. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat, Tallinnas 1918 (teine, suuresti täiendatud trükk, ilmub a. 1923), 3. L. Kettunen, Eesti-soome sõnaraamat, Helsingis 1917 (sisaldab rohkesti uuemast kirjakeelest valitud neologismisid ja murdesõnu). 4. Joh. Aavik, Uute sõnade sõnastik, Tallinnas 1921 (sisaldab juba tarvitusel olevate uudissõnade kõrval ohtralt ka uuesti loodud ehk soomekeelest laenatud sõnu, mis alles veel ettepaneku astmel); 5. A. Saaber-Saareste, Murdesõnad Põhja-Eestist, Tartus 1921; sellele lisaks A. Saareste, Murdesõnad Eestist, „Päevaleht“ 1921 nr. nr. 291, 302, 319, 347 (raamatus ja lisakirjutustes leidub 321 lühemat ehk pikemat sõnartiklit kas seni täiesti registreerimata sõnatüvede kohta või uute, täiendavate teadetega seni tuntud sõnade tähenduse puhul); sisaldab näiteid ja tsitaatisid murdeist ja kirjakeelest, samati teateid sõnade esinemisala kohta), 6. Mitmed uuemal ajal ilmunud oskussõnastikud nagu Arstiteaduse sõnastik, Kodumaa taimed, Füüsika sõnastik, Keemia sõnastik, Matemaatika sõnastik, Maadeta-

palatalisatsioonil väljendatud sõnad (eriti palatalisatsioonil väljendatud sõnad) (besonders unter gewissen Bedingungen der Laut r): kauif, jäifg(ne), hiif, keifjama, teifwitama usw. Andererseits ist keine Palatalisation vermerkt, wo sie tatsächlich vorkommt: eli, puid, wazikas (pro: eli, puid, wasikas) usw.

8. Auch die alphabetische Anordnung der Wörter ist im vorhandenen Werke etwas anders als es in den modernen estnischen Wörterbüchern gewöhnlich ist: nach dem jetzigen Usus braucht man a, õ, õ und ü als die letzten des Alphabets, bei Wied. aber resp. nach a, o und u, wie dies in der deutschen Sprache gewöhnlich ist. Die mit h- beginnenden Wörter sind nicht besonders unter h zu suchen, sondern sie sind gemäss dem Vokal der ersten Silbe in das Alphabet eingeordnet.

Natürlich enthält das Wiedemannsche Wörterbuch trotz seines grossen Reichtums bei weitem nicht den ganzen volks- und schriftsprachlichen Wortbestand und auch nicht alle Abtönungen in der Bedeutung der registrierten Wörter. Die früher von der Eesti Kirjanduse Selts, gegenwärtig von der Emakeele Selts geleitete Dialektaufzeichnung hat bis jetzt während eines kurzen Zeitraumes schon reichlich neues, unbekanntes Material zutage gefördert. Von den im Druck erschienenen Werken, die dem Wiedemann als Supplement dienen, könnten wir folgende erwähnen: 1. A. Grenzstein Eesti sõnaraamat 'Estnisches Wörterbuch', Tartu 1884 (enthält u. a. eine grosse Zahl Neologismen und Entlehnungen aus dem Finnischen, die späterhin in der Schriftsprache sich zum Teil eingebürgert haben), 2. Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat 'Orthographisches Wörterbuch der estnischen Sprache', Tallinnas 1918 (eine zweite, stark vermehrte Auflage erscheint 1923), 3. Lauri Kettunen, Eesti-soome sõnaraamat 'Estnisch-finnisches Wörterbuch', Helsinki 1917 (enthält reichlich aus der neueren Schriftsprache ausgewählte Neologismen u. Dialektwörter), 4. Joh. Aavik, Uute sõnade sõnastik 'Verzeichnis neuer Wörter', Tallinnas 1921 (enthält ausser schon gebräuchlichen Neubildungen viele ganz neuerfundene oder aus dem Finnischen entlehnte Wörter, die sich noch nicht durchgesetzt haben), 5. A. Saaber-Saareste, Murdesõnad Põhja-Eestist 'Dialektwörter aus Nord-Estland', Tartu 1921; dann ergänzend A. Saareste, Murdesõnad Eestist, „Päevaleht“ 1921, nr. nr. 291, 302, 319, 347 (beide Schriften zusammen enthalten 321 kürzere od. längere Artikel über entweder ganz unbekannte Wortstämme oder die bisherigen Buchun-

duse sõnastik jne., 7. Murdesõnade nimestikud kuukiri Eesti Kirjanduse eri aasta-kaikudes (1910, 1921, 1922 j. t.). 8. Käsi- kirjalised kogud Emakeele Seltsi ja Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivides, allakirju- tanul j. t.

Eesti keelt käsitlevast kirjandusest tuleks nimetada, peale ülemal loetletud teoste ja ajakirjade „Eesti Keel“ ja „Eesti Kirjandus“, veel järgmisi: 1. Tegelikud grammatikad. J. Jõgever, Eesti keele õpetus koolidele ja iseõppijatele, Tartus 1904, 171 + XIV lhk.; H. Einer, Eesti keele õpetus koolidele, VII trükk, Tallinnas 1918; H. Põld, Eesti keeleõpetus, I jagu, II tr., Tallinnas 1920, II jagu (Lauseõpetus), Tallinnas 1922; J. Jõgever, Eesti keele grammatika I (Tartus 1919), II (ib. 1920), III (ib. 1920); K. Leetberg, Eesti keele grammatika, Tallinnas 1921. L. Kettunen, Soome keele õpiraamat, Tallinnas 1920 (sisaldab tähtsaid võrdlusi Soome ja Eesti keele grammatika alalt) Õigekeelsuse ja õigekirjutuse käsiraamatud: Joh. Aavik, Mõned keele reeglid, Tartus 1912; J. V. Veski, Eesti kirjakeele reeglid, Tallinnas 1912; A. Saareste, Tegelikud õigekeelsuse määrused, Tartus 1922.; V. Ridala, Eesti keele õigekirjutus, Tartus 1922. 3. Muud uurimused Eesti keele ajaloo, murrete ja kirjakeele kohta: Dr. M. Veske, Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis. Tartus 1879; Jak. Hurt, Die estnischen Nomina auf -ne purum, 1886; E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria, 1890—91; L. Kettunen, Viron kielen äännehistoria, Helsinki 1917; J. Jõgever, Eesti keele häälikute ajalugu, Tartus 1918; F. J. Wiedemann, Versuch über den Werroehstnischen Dialekt, 1864; M. Veske aruanded murdeuurimisreisudelt (Õpet. Eesti S. ja E. Kirjameeste S. aastaraamatuis); V. Grüntäl (-Ridala), Aruanne murrete uurimisest Saaremaal (Eesti Kirj. 1910—11); J. Jõgeveri kirjutused Saaremaa Jaani murde kohta (E. Kirj. 1909, 1921); L. Kettunen, Lautgesch. Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt, Helsinki 1913, Lautg. Darstellung

gen vervollständigende neue Bedeutungen schon bekannter Wörter; ausserdem Beispiele und Zitate aus den Dialekten und der Schriftsprache, daneben Nachrichten über die Verbreitung der Wörter), 6. zahlreiche neuerdings erschienene terminologische Wortverzeichnisse, z. B. ärztliche, botanische, physikalische, chemische, mathematische, geographische usw. Wörterbücher, 7. Verzeichnisse von Dialektausdrücken in den Jahrgängen des *Eesti Kirjandus* (1910, 1921, 1922 etc.). 8. Handschriftliche Sammlungen in den Archiven der *Emakeele Selts*, der *Eesti Kirjanduse Selts*, die Kollektaneen des Unterzeichneten usw.

Von der die estnische Sprache behandelnden Literatur nennen wir ausser den eben erwähnten Werken und den Zeitschriften *Eesti Keel* und *Eesti Kirjandus* noch die folgenden: 1. Praktische Sprachlehren: J. Jõgever, *Eesti keele õpetus koolidele ja iseõppijatele*, Tartu 1904, 171 + XIV Seiten; H. Einer, *Eesti keele õpetus koolidele*, 7. Auflage, Tallinna 1918; H. Põld, *Eesti keeleõpetus*, I. Teil, 2. Aufl., Tallinna 1920, II. Teil (Satzlehre), Tallinna 1922; J. Jõgever, *Eesti keele grammatika I* (Tartu 1919), II (ibid. 1920), III (ib. 1920); K. Leetberg, *Eesti keele grammatika*, Tallinna 1921; L. Kettunen, *Soome keele õpiraamat*, Tallinna 1920 (enthält wichtige Vergleichen des grammatischen Baues der estnischen Sprache mit demjenigen der finnischen). 2. Orthographie und Sprachrichtigkeit betreffende Handbücher: Joh. Aavik, *Mõned keele reeglid*, Tartu 1912; J. V. Veski, *Eesti kirjakeele reeglid*, Tallinna 1912; A. Saareste, *Tegelikud õigekeelsuse määrused*, Tartu 1922; V. Ridala, *Eesti keele õigekirjutus*, Tartu 1922. 3. Sonstige Untersuchungen über die Geschichte der estnischen Sprache, die Dialekte und die Schriftsprache: Dr. M. Veske, *Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis*, Tartu 1897; Joh. Hurt, Die estnischen Nomina auf -ne purum, 1886; E. N. Setälä, *Yhteissuomalainen äännehistoria*, Helsinki 1890—91; L. Kettunen, *Vironkielen äännehistoria*, Helsinki 1917; J. Jõgever, *Eesti keele häälikute ajalugu*, Tartu 1918; F. J. Wiedemann, Versuch über den Werroehstnischen Dialekt, 1864; M. Veske's Berichte über Dialektforschungsreisen (in den Verhandlungen der Gelehr. Estn. Gesellschaft und der *Eesti Kirjameeste Selts*); V. Grüntäl (-Ridala), Bericht über Dialektuntersuchungen auf Ösel (*Eesti Kir-*

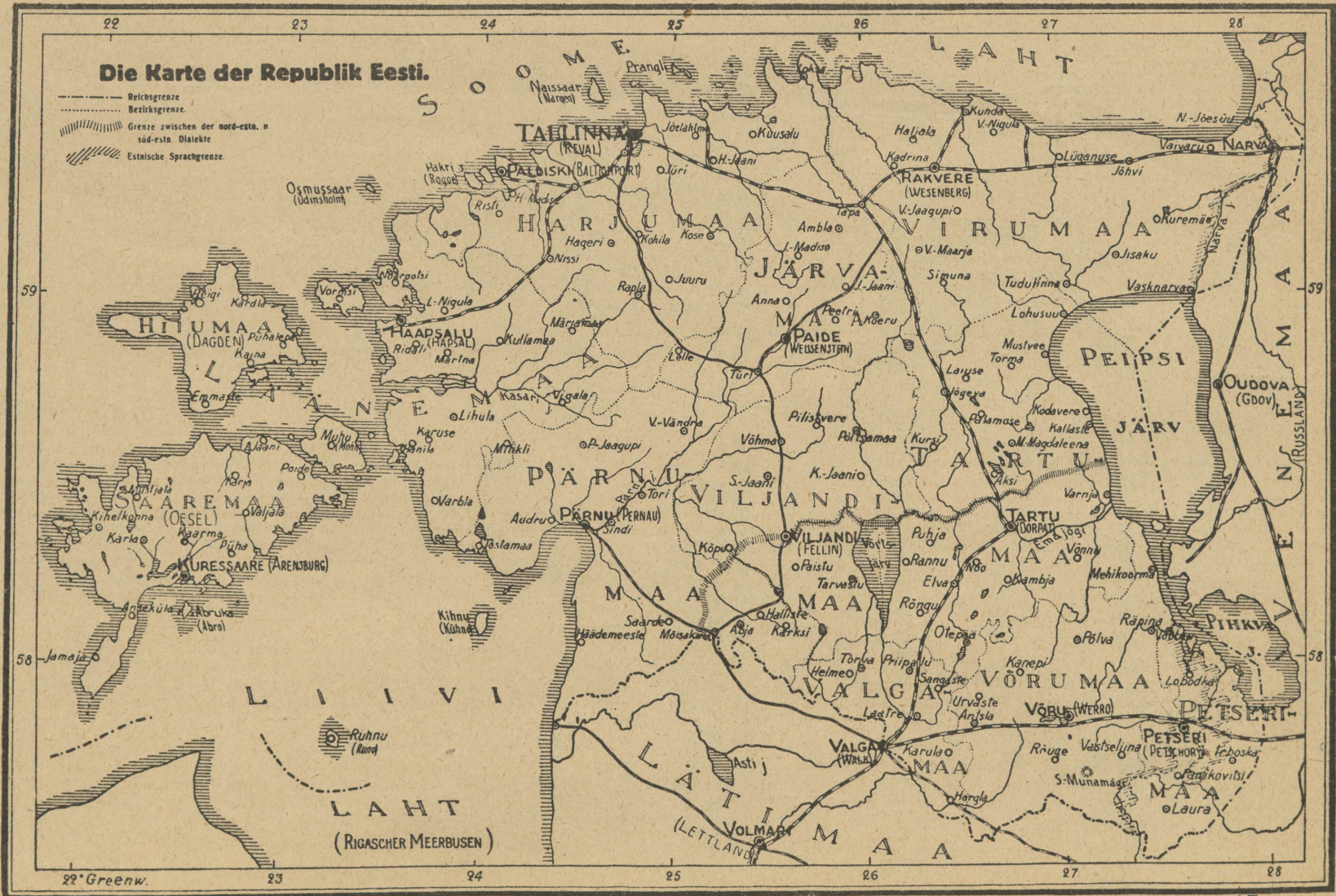
üb. d. Vokalismus des Kodaf. Dial., Hels. 1913; Alb. Saaberk (-Saareste), *Vigala murde peajooned*, Hels. 1917 (Lisana E. Kirj. 1917 ja eritrukis); Heikki Ojansuu, *Viron kieli* („Tietosanakirja“ a. 1919, vv. 1352—1361); Joh. Aavik, *Nominatiivsed liitumised*, Tartus 1914; L. Kettunen, *Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul*, Tallinnas 1920; A. Saaberk (-Saareste), *Tegeliku eesti foneetika alged*, Tallinnas 1920 jne.

jandus 1910—11); J. Jögever, Artikel über den Dialekt des Kirchspiels St. Johannis auf Ösel (*E. Kirj.* 1909, 1921); L. Kettunen, Lautgesch. Untersuchung über den kodaferschen Dialekt, Helsingfors 1913, Lautgesch. Darstellung über d. Vokalismus des kodaf., Dialekts, Hels. 1913; Alb. Saaberk (-Saareste), *Vigala murde peajooned* 'Hauptzüge des Fickelschen Dialekts', Hels. 1917 (als Beilage der *E. Kirj.* 1917 und als Sonderdruck); Heikki Ojansuu, *Viron kieli* („Tietosanakirja“ 1919, Sp. 1352—1361); Joh. Aavik, *Nominatiivsed liitumised* 'Die nominativischen Wortzusammensetzungen', Tartu 1914; L. Kettunen, *Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul* 'Kritische Bemerkungen zu den Forderungen der Sprachreform', Tallinna 1920; A. Saaberk(-Saareste), *Tegeliku eesti foneetika alged* 'Elemente der praktischen estnischen Phonetik', Tallinna 1920 usw.

Tartu, 21. I. 23.

A. Saareste.

Vielen Dank schuldet der Verfasser der vorliegenden Einleitung Herrn Mag. Ants Oras, der dieselbe ins Deutsche übersetzt, und Prof. Walter Anderson, der die Korrekturen dieser Übersetzung gelesen hat.

Die Karte der Republik Eesti.

- Reichsgrenze
- Bezirksgrenze.
- Grenze zwischen der nord-estn. u. süd-estn. Dialekte
- Estnische Sprachgrenze.

22° Greenw.